

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**POSTOJ KATOLICKÉ CÍRKVE K HOLOCAUSTU ZA
II. SVĚTOVÉ VÁLKY A OSOBNOST PAPEŽE PIA XII.**

Pavλίna Henželová

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Postoj katolické církve k holocaustu za II. světové
války a osobnost papeže Pia XII.**

Pavλίna Henželová

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D. Th.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2011

.....

Děkuji tímto panu PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D. Th.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi během psaní poskytoval.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	NĚMECKÉ SATELITY, ITÁLIE, NĚMECKO A ŽIDÉ	5
	2.1 Slovenský stát	5
	2.2 Maďarsko	10
	2.3 Chorvatsko	14
	2.4 Itálie	19
	2.5 Třetí říše	25
	2.5.1 Říšský konkordát	35
3	PIUS XII. A HOLOCAUST	42
	3.1 Volba nového papeže, problém Polska, začátek II. světové války.....	42
	3.2 Itálie ve válce, porážka Francie, bombardování Říma	45
	3.3 Vstup USA do války, přepadení SSSR	46
	3.4 Holocaust.....	47
	3.5 Poválečný pohled na Piovu aktivitu za II. světové války	57
4	ZÁVĚR	62
5	RESUMÉ	64
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65

1 ÚVOD

Vztahy judaismu a křesťanství prošly od počátku lidských dějin velice komplikovaným vývojem. Po celá staletí se tato dvě náboženství ovlivňovala a prolínala. Dominantním hráčem zde bylo křesťanství v čele s papežem – náměstkem Ježíše Krista na zemi. Na straně druhé stáli Židé, které války, pronásledování, ale také jejich migrace rozptýlili po celém světě. Přes tyto nesnáze si však dokázali zachovat svou identitu a víru. V křesťanské církvi existovali papežové, kteří Židy nenáviděli a zavírali je do ghatt, ale existovali i osvícení papežové, kteří si jich vážili pro jejich vzdělanost a ghetta naopak bořili. Židé se postupem času, přes středověká pronásledování, antisemitismus a církevní antijudaismus, který byl patrný ještě na začátku 20. století, stali nedílnou součástí společnosti, kterou obohatili jako významní myslitelé či umělci.

Ve 30. a 40. letech 20. století došlo k zatím nejtěžší zkoušce obou náboženství, když se objevila ještě zhoubnější forma antisemitismu. Nenávist k Židům a všemu židovskému se stala hnací silou nacistické ideologie, jejímuž cílenému vyvražďování padlo za oběť kolem šesti miliónů evropských Židů. Bylo jen na katolické církvi, která sama tvrdí, že by člověk měl milovat bližního svého a že všichni jsme syny božími, jak se k této hrozné, historické zkoušce postaví.

A právě tento postoj se stal tématem mé bakalářské práce. Činy a postoje katolické církve v čele s papežem Piem XII. během II. světové války budí kontroverze a vášně nejen mezi historiky, ale i mezi představiteli obou zainteresovaných stran. Dalším důvodem je to, že ani 66 let po skončení těchto hrůz se nenašly uspokojující odpovědi na to, jak se to vlastně mohlo stát? Bohužel, problematika holocaustu je stále aktuální, neboť i přes nesporné důkazy o nacistických zvěrstvech se i dnes najdou tací, kteří se nebojí židovské utrpení bagatelizovat či dokonce popírat.

Cílem mé bakalářské práce je zanalyzovat angažovanost a postoje katolické církve k otázce holocaustu během II. světové války. Vatikánská diplomacie je nesmírně komplikovaným jevem, který by si zasloužil daleko rozsáhlejší práci. Bohužel tento jev zde zmíním jen potud, pokud to bude nezbytně důležité pro pochopení souvislostí, které ve své práci uvádím. Dále se zde budu snažit zmapovat jednotlivé fáze postupu totalitních režimů (Itálie a Německo) a jejich satelitů (Chorvatsko, Maďarsko a Slovensko) proti židovskému obyvatelstvu ve 30. a 40. letech 20. století. Katolická církev je zde převážně prezentována postavou papeže Pia XII. jenž stojí v centru mého bádání. Zaměřím se na roli, kterou sebral v podpisu říšského konkordátu, na jeho diplomatickou snahu k záchraně míru a především jeho postoje během války k problematice vyvražďování židovského obyvatelstva a k nacismu, které dodnes budí rozruch a kontroverze.

V první kapitole své práce se věnuji jednotlivým vybraným státům, které se aktivně podílely, ať už sami nebo na německý nátlak, na vyhlazování židovského obyvatelstva. V této kapitole se také zaměřuji na to, jak se k tomuto problému, v každém státě zvlášť, stavila katolická církev. V této kapitole se zabývám i problematikou říšského konkordátu, který je spojen v té době již nacistickým Německem. Stručně zde naznačím, proč katolická církev o podepsání konkordátu tolik stála, co tím získala a hlavně o co přišla. Velkou roli zde sebral pozdější papež Pius XII., který i přes značné problémy, které podepsání konkordátu provázely, konkordát až do konce svého života obhajoval. Poslední kapitola je věnována problematice církve a jejích postojů, které zaujímala k informacím o konečném řešení a ke konečnému řešení samotnému. Závěr své práce věnuji poválečnému pohledu na Piovu válečné aktivity. Tento pohled se postupem času proměňoval a dodnes není zcela jasný a jednoznačný. V tomto závěru si také dovolím kratičké zhodnocení Piových aktivit mou osobou.

K problematice holocaustu existuje nepřeborné množství publikací, filmových dokumentů i filmů s touto problematikou. Během zpracování své bakalářské práce jsem se snažila pracovat s autory, kteří zastupují oba tábory – jak obhájce, tak i kritiky.

Jedním z hlasitých a kontroverzních Piových odpůrců je bývalý seminarista John Cornwell. Jak píše v předmluvě své knihy, chtěl nejdříve papežovi činy a chování během II. světové války ospravedlnit a jeho pontifikát rehabilitovat. Avšak s postupem času a se zkoumáním stále většího množství klíčových materiálů u něj nastal morální šok, protože materiál, který ohledně papeže nasbíral, představoval ne očištění od viny, ale naopak ještě větší obvinění. Ve své knize, jak už název a přebal samotné knihy napovídá, je vůči papeži značně kritický. Obviňuje ho z latentního antisemitismu a z toho, že mlčel i v případě deportací italských Židů, jejichž seřadiště bylo blízko papežova paláce.

Dalším kritikem je zde Saul Friedländer, jehož rodiče zahynuli v Osvětimi. Jeho kniha Pius XII. a Třetí říše se hlavně opírá o válečné dokumenty, které se týkají převážně komunikace německých velvyslanců u Svatého stolce s Říší.

Posledním kritikem, kterého si dovolím zde zmínit, bude dramatik Rolf Hochhut, jenž celou debatu svou hrou Náměstek o papežově „mlčení“ rozpoutal.

Mezi papežovy obhájce patří nedávno zesnulý kněz a člen Tovaryšstva Ježíšova Pierre Blet, který se rozhodl dvanácti svazkové dílo Akta a dokumenty Svatého stolce za druhé světové války, vměstnat do jediného svazku – Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů, který by byl přístupný široké veřejnosti a podal by jí pohled z druhé strany.

Peter Godman se svou knihou Vatikán a Hitler – Tajné archivy SS podle mého nepatří ani mezi kritiky ani mezi obhájce. Autor ve své knize přibližuje vatikánské ovzduší před vypuknutím války, kdy vedle sebe existovaly dvě frakce. Jedna, která se snažila o dohodu s Říší ohledně konkordátu a druhá, která směřovala k odsouzení národního socialismu.

Z českého prostředí jsem zvolila knihu Františka X. Halase, historika a v letech 1990 – 1999 i českého velvyslance při Svatém stolci a jeho objemnou publikaci Fenomén Vatikán s podtitulem idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán. Halas se zde zmiňuje nejen o vatikánské diplomacii mezi oběma světovými válkami, ale i postojem Pia XII. během války a exkurz je zde věnován samostatně otázce Pius XII. a holocaust.

2 NĚMECKÉ SATELITY, ITÁLIE, NĚMECKO A ŽIDÉ

2.1 Slovenský stát

Po celé trvání první československé republiky se antisemitismus držel na okraji politického dění s výjimkou Slovenska, kde dominantní silou na politické scéně byla Hlinkova slovenská ľudová strana (dále jen HSL'S)¹, která antisemitismus měla přímo ve svém politickém programu, a která byla od 30. let stále více a více ovlivňována fašismem a nacismem.² Po krachu akcí na americké burze a následném vypuknutí hospodářské krize v roce 1929 se zloba obyvatel z nedostatku pracovních míst a hladu obrátila proti Židům, kteří měli viditelněji více majetku a kapitálu, takže krize na ně nedopadla tak tvrdě. Ľud'ácká propaganda ve svých výpadech proti Židům začala rozvíjet teorii o „židobolševickém spiknutí“. Dne 30. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda a v listopadu téhož roku ještě ve Vídni proběhla arbitrážní jednání o česko-maďarské hranici, kde bylo Československo přinuceno odstoupit Maďarsku část Slovenska a Podkarpatské Rusi. S tímto odstoupeným územím se do Maďarska dostalo i 40 000 slovenských Židů. Téhož roku vznikla Židovská národní rada, která byla činná až do roku 1940 a která reprezentovala zájmy Židů a pomáhala s jejich emigrací. V rozmezí let 1939 – 1940 ze Slovenska emigrovalo jen kolem třech tisíců Židů, převážně těch, kteří neměli československou státní příslušnost.³

¹ Andrej Hlinka (1864 – 1938), katolický kněz, politik a zakladatel Hlinkovi slovenské ľudové strany.

² ČT24.CZ [ONLINE]. 4. 9. 2008 [CIT. 2010-10-14]. HISTORIE. CS (EU): ŽIDÉ V PROTEKTORÁTU A SLOVENSKÉM ŠTÁTU. DOSTUPNÉ Z WWW: <HTTP://WWW.CT24.CZ/TEXTOVE-PREPISY/HISTORIE-CS-EU/27501-ZIDE-V-PROTEKTORATU-A-SLOVENSKEM-STATU/>.

³ MLYNÁRIK, Ján *Dějiny Židů na Slovensku*, Praha, 2005, s. 94.

Měsíc po Mnichovské dohodě získalo Slovensko autonomii. Dne 14. března 1939 byl pod nátlakem Adolfa Hitlera vyhlášen Slovenský stát, který byl od svého začátku až do svého konce satelitem Německa. O rok později přistoupil k Paktu tří a stal se tak oficiálně spojencem hitlerovského Německa. Po celou válku působil Slovenský stát navenek jako loajální spojenec, ale uvnitř státu to vřelo, neboť občané byli čím dál tím více nespokojeni s vládou a samotná vláda od roku 1943 přemýšlela, jak se z tohoto svazku vyvléci. Avšak po potlačení Slovenského národního povstání a po okupaci bylo Slovensko, až do osvobození Rudou armádou v prvních květnových dnech roku 1945, zcela závislé na Německu. Vztahy Vatikánu a Slovenska byly po celou dobu války napjaté a postupem času, zvláště se zostřujícím se postupem vůči Židům, se jejich vztahy čím dál více ochlazovaly. Tento odstup byl viditelný i v tom, že v čele státu stál katolický kněz a církevní představitelé zastávali významné posty ve státní správě, Vatikán a Bratislava nikdy nepodepsali konkordát a jediným slovenským úspěchem bylo povýšení nitranského biskupa na arcibiskupa. Po zvolení dr. Jozefa Tisa prezidentem měl nuncius říci Tisovi, „že Svatý stolec to nevidí rád.“⁴

V HSL'S, jediné straně, která byla po vzniku Slovenského státu povolena, existovala dvě křídla – umírněné a radikální. Umírnění se soustředili kolem J. Tisa, který měl podporu jak stranických funkcionářů či církevních kruhů, tak i občanů, neboť prakticoval politiku „menšího zla“. Radikálové byli seskupení kolem Alexandra Macha a Vojtěcha Tuky. Především radikálové vehementně prosazovali řešení židovské otázky podle německého vzoru a také rychlou a důslednou fašizaci režimu. Tuka a Mach, kteří až do roku 1940 nezastávali žádné významnější funkce ve vládě, obsadili na Hitlerův příkaz ministerstvo zahraničí a vnitra.⁵ I když se

⁴ MLYNÁRIK, Ján, *Dějiny Židů na Slovensku*, s. 143.

⁵ LACKO, Martin, *Slovenská republika 1939 – 1945*, Bratislava, 2008, s. 66.

po tomto diktátu mohlo zdát, že radikálové mají německou podporu, opak byl pravdou. Hitler chtěl mít ve svém satelitu klid a žádné mocenské boje ho nezajímaly, a proto i nadále plně podporoval Tisa.

Eliminaci slovenské, židovské populace lze rozdělit do tří fází. Nejprve arizační proces, který se rozhořel ve dvou fázích. V první fázi, se označení obchodu jako „židovský obchod“ a byly stanoveny podmínky, za jakých lze arizovat. Součástí tohoto zákona byl i zákon o pozemkové reformě.⁶ V této době bylo ještě Židům umožněno tzv. dobrovolné arizování, kdy si Židé mohli dobrovolně vybrat arizátora. Většinou to byl člověk, který obchodu alespoň trochu rozuměl a se Židy měl dobré vztahy.

Dne 14. září 1940 byl zřízen Ústřední hospodářský úřad pod vedením Augustina Morávka, který měl dohlížet na arizaci podniků. Tento úřad již souvisel s druhou, daleko radikálnější fází arizace. Tato druhá fáze již neumožňovala dobrovolnou arizaci a byly zarizovány i továrny, které se první arizační vlně vyhnuly.

Další fází byl Židovský kodex z 9. září 1941, díky němuž se pojem Žid již neurčoval podle vyznání, ale pouze a jen po stránce rasové. Židé jsou od této doby také povinni nosit potupnou žlutou hvězdu. Židovský kodex byl víceméně přesnou kopií Norimberských rasových zákonů a také vzal Židům veškerá občanská práva. Za Žida byl považován každý kdo *„pochádza najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov; b) židovský miešanec, ktorý pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov [§ 2, písm. a)], ak 1. dňa 20. apríla 1939 bol alebo po tomto dni sa stal príslušníkom izraelitského (židovského) vyznania, 2. po 20. apríli 1939 vstúpil do manželstva so Židom [písm. a)], 3. pochádza z manželstva so Židom [písm. a)], uzavretého po 20. apríli 1939,*

⁶ Na jeho základě se rozparcelovala jen část židovské půdy, což samozřejmě nemohlo uspokojit všechny zájemce. Režim tím chtěl vystřadit Židy z hospodářského života a chtěl dát vzniknout nové společenské třídě, kterou by si tímto zavázal.

4. pochádza z nemanželského styku so Židom [písm. a)] a narodil sa ako nemanželské dieťa po 20. februári 1940.⁷

Po tom, co se situace Židů na Slovensku zhoršila takovým způsobem, že se stala pro samotné Židy prakticky neřešitelná, začali jako poslední možnost záchrany houfně přestupovat na katolickou víru. Samotná církev toto přivítala, protože to chápala jako vítězství své víry, avšak ľudáci dělali vše proto, aby se počet konvertitů pokud možno co nejméně snížil, protože se chtěli zbavit všech Židů. Církev ke kodexu zaujala rozporuplný postoj. Sice vystoupila na ochranu pokřtěných židů, ale k celkovému rasovému vyznění kodexu se nevyjádřila.⁸

Poslední fázi tvořili samotné deportace, kterým nejprve předcházelo umístování Židů do sběrných táborů (v Seredi, Žilině, Popradu), odkud odjížděli dále na východ, především do Osvětimi. První transport odjel ze Slovenska 25. března 1942. Vatikán nebyl pobouřen jen samotnými deportacemi ale i jejich velmi brutálním průběhem. Samotným deportacím se neměl vyhnout jediný Žid a náklady na deportace, které činily pověstných 500 RM, se Německu měly platit z ukradeného židovského majetku. Němci se za tento poplatek měli zavázat k tomu, že Židy na slovenské území už nikdy nevrátí. Kněží pomáhali Židům křtem, i když jasně věděli, že je ke křtu nedohnala víra, ale snaha zachránit se.

Poprvé se veřejně katolická církev projevila až v roce 1942 svým prohlášením v Katolických novinách, které ale nebylo moc šťastné, protože se zde zastávají jen pokřtěných židů a postoj biskupů k ostatním

⁷ Slovenský štát. Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov . In *Zbierka zákonov, Slovenský štát*. 1941, částka 1, s. 1. Dostupný také z WWW: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf> (17. 12. 2010).

⁸ LACKO, Martin, *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 79.

Židům je zde vyjádřen takto: „*Tragédie židovského národa tkví ve skutečnosti, že neuznal Spasitele a připravil mu strašnou a potupnou smrt. [...] Národy někdy projevily nespokojenost a hněv proti Židům tvrdým a brutální způsobem, což je v rozporu s křesťanskými principy. I u nás byl vliv Židů zhoubný. V krátké době se zmocnili celého hospodářského a finančního života v zemi ke škodě našeho lidu. Náš lid poškozovali nejen v oblasti ekonomické, ale i v oblasti kulturní a morální. Církev se proto nemůže stavět proti tomu, když státní moc legálními opatřeními zamezí škodlivému židovskému vlivu. Při řešení této složité otázky se však nesmí zapomínat, že i Židé jsou lidé a že se s nimi proto musí zacházet lidsky.*“⁹ Téhož roku byl také odhlasován zákon za přispění poslanců – kněží, jímž byly uzákoněny deportace. Giuseppe Burzio intenzivně informoval státní sekretariát ve Vatikánu o situaci slovenských Židů a Svatý stolec nepřestával v nátlaku na slovenskou vládu a Tisa různými nótami, které se nepřímo záporně vyjadřovaly k deportacím. Důležitou osobou zde byl i slovenský velvyslanec Karol Sidor, který s politikou svého státu ne tak úplně nesouhlasil, a po němž Burzio posílal své zprávy do Bratislavy.

V říjnu 1942 byly deportace přerušeny a Židé byli od té doby v relativním bezpečí a dokonce docházelo i k navrácení některých občanských práv. Po potlačení povstání v roce 1944 však deportace ve velkém měřítku opět započaly. V tuto dobu také byli deportováni i lidé s tzv. prezidentskými výjimkami a konvertité, kteří až do této doby byli chráněni. Nacisté, ale i luďáci, kteří se zmítali v politické krizi, chtěli nadobro vyřešit židovskou otázku. Velkému počtu lidí z těchto transportů se podařilo přežít, neboť transporty již nebyly posílány do vyhlazovacích táborů na východě, ale buď do Terezína, a nebo do Říše. Celkový počet

⁹MLYNÁRIK, Ján, *Dějiny Židů na Slovensku*, s. 204.

slovenských Židů, kteří nepřežili holocaust, se pohybuje kolem 70 000. Definitivní záchranu slovenským Židům přineslo až osvobození Rudou armádou v květnu 1945.

2.2 Maďarsko

Maďarsko se jako poražený stát po I. světové válce zmítalo v obrovské krizi. Ztratilo velkou část svého území a z původního snu o Velkém Uhersku zbyla jen okleštěná země s necelými osmi milióny obyvatel a s velkou maďarskou populací mimo maďarské území. Po tzv. Astrové revoluci, díky které země nastoupila krátkou cestu demokracie, a po krvavé vládě Republiky rad se do čela státu postavil Miklós Horthy,¹⁰ který byl přijatelný jak pro domácí politické kruhy, tak i pro zahraničí, které ujistil, že v zemi nehodlá zavést diktaturu. Jeho jmenování v dubnu 1920 mělo být jen dočasné neboť *„všeobecně převládalo mínění, že se otázka „návratu“ krále, v širším slova smyslu, dříve či později vyřeší.“*¹¹

Tato očekávání se ukázala jako lichá, když Horthy strávil ve své funkci 24 let a po právu můžeme těmto dvou dekadám říkat horthyovské období. Posledních deset let Horthyho vlády bylo velmi ovlivněno tím, že se Maďarsko dostalo do oblasti vlivu Německa a Itálie. Chtělo revizi Trianonského míru, a proto si hledalo silného partnera, o kterého by se v tomto boji mohlo opřít. V této postupné závislosti na Německu hrála roli i ekonomika, neboť Maďarsko hledalo odbytiště pro své výrobky. Domácí politická scéna, především Šípové kříže vedené Ferencem Szálasim, se

¹⁰ Miklós Horthy (1868 – 1957), regent maďarského království a admirál válečného loďstva Rakouska – Uherska.

¹¹ LAINOVÁ, Radka; HLAVIČKOVÁ, Zora; STRAKA, Michal, *Diktatury v rukavičkách*, Praha, 2003, s. 23.

začala postupně radikalizovat a po německém vzoru se začala shlížet v antisemitismu.

Již v roce 1920 byl přijat numerus clausus o počtech přijatých židovských studentů na vysoké školy.¹² V roce 1938, kdy se situace dále vyostřovala, byl přijat 1. protižidovský zákon, který redukoval podíl Židů v národní ekonomice na 20 %.¹³ Hned následující rok byl přijat 2. protižidovský zákon, který již začal rozlišovat pojem Žid ne podle vyznání, ale podle rasy. Proti tomuto se ohradila církev, neboť se tento zákon vztahoval i na několik tisíc pokřtěných židů. V roce 1941, byl přijat další, tentokrát 3. protižidovský zákon, který byl velmi podobný norimberským zákonům. Tento zákon prohlásil všechna manželství mezi Židy a nežidy za neplatná a *„jejich sexuální styk kvalifikoval jako prznění rasy.“*¹⁴ Od roku 1942 bylo na maďarskou vládu z vysokých německých míst tlačeno, aby i ona zahájila deportace, ale po porážce Němců u Stalingradu, kde bojovala i maďarská armáda, to ministerský předseda důrazně odmítl, neboť se chtěl zbavit silného německého vlivu, a také začal vyjednávat se Spojenci. V sousedních zemích byly deportace v plném proudu, avšak maďarských Židů se přes veškerá opatření proti nim, nedotýkaly. Proto do Maďarska utíkali Židé z Polska i sousedního Slovenska. Jednání se spojenci se bohužel nepodařilo utajit před německou tajnou službou a již od roku 1943 byly vedeny přípravy na obsazení Maďarska pod krycím názvem „Operace Margarethe“. Horthy byl povolán do Německa, kde si Hitler vynutil jeho souhlas se vstupem německých vojsk na maďarské území. Dne 19. března 1944 obsadili Němci Budapešť a na místo ministerského předsedy byl dosazen Döme

¹² Omezení, kterým se redukuje počet studentů na vysokých školách, často v minulosti používám právě proti židovským studentům.

¹³ ŠTĚPKOVÁ, Tereza. *Holocaust.cz* [online]. 2006 [cit. 2010-10-12]. Holocaust v Maďarsku. Dostupné z WWW: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/countries/hungary>>.

¹⁴ KONTLER, László, *Dějiny Maďarska*, Praha, 2001, s. 350.

Sztójay, jehož vláda se stala poslušným vykonavatelem všech německých příkazů.

Maďarsko bylo jediným státem v německé sféře vlivu, které ještě mělo velkou židovskou komunitu, což se však změnilo s vpádem německých vojsk. Již několik dní před samotnou okupací svolal Adolf Eichmann konferenci, kde dopodrobna rozplánoval „konečné řešení“ maďarských Židů. Měla to být blesková akce, vždyť z východu se blížila sovětská vojska, jejímž vedením se osobně ujal Eichmann. Během několika měsíců mělo být v plynových komorách Osvětimi – Březinky zabito přes 700 000 Židů. Kvůli této akci byly osvětimské koleje prodlouženy až ke krematoriím a vznikla tak nová židovská rampa. S ohledem na válečné události, tak nepříznivě se vyvíjející pro Německo, již museli být Židé od konce března označeni žlutou hvězdou. A to i židovští konvertité, proti čemuž později protestovala katolická církev.¹⁵

Byly jim zabaveny automobily, telefony, nesměli zaměstnávat jako hospodyně nežidovku. Na konci dubna stoupilo v platnost nařízení, že se Židé z vesnice museli začít koncentrovat v ghettech. V půlce května 1944 začala vláda systematicky vyvlastňovat židovský majetek. Právě v této době se do světa dostala tzv. Zpráva Vrby a Wetzlera¹⁶ o německých vyhlazovacích táborech Osvětim a Březinka, v níž upozorňovali na to, co se s Židy v táborech na východě dělo. Přes toto zjištění se maďarští Židé nechávali pasivně deportovat do Osvětimi, aniž by tušili nebo si přiznali, co tam na ně čekalo.¹⁷ Vatikánský nuncius Angelo Rotta¹⁸ informoval

¹⁵ PATAI, Raphael. *The Jews of Hungary*. Detroit : Wayne State University Press, 1996. s. 562., (11. 10. 2010).

¹⁶ Rudolf Vrba a Alfréd Wetzler – dva mladí slovenští Židé, kterým se v roce 1944 podařil útek z Osvětimi. Světu podali zprávu o tom, co se tam s Židy dělo.

¹⁷ POJAR, Miloš, *Stín Šoa nad Evropou*, Praha, 2001, s. 244.

¹⁸ Angelo Rotta (1872 – 1965), vatikánský nuncius a římskokatolický biskup.

Svatý stolec o tom, co se v Maďarsku chystá a sám se angažoval v záchraně převážně pokřtěných židů. V této věci sehráli velkou roli i velvyslanci Švýcarska, Švédska, Turecka a Portugalska. Zejména Švýcarsko a Švédsko vydávalo Židům falešné pasy.

Horthy, zděšen tím, jak Němci a jejich přísluhovači v zemi řadí, a na žádost mnoha intervencí zvenku – od švédského krále, prezidenta mezinárodního výboru Červeného kříže či Pia XII., deportace zastavil. Přesto bylo od května do června podle německého zmocněnce Edmunda Veesenmayera do Osvětimi deportováno 437 402 Židů.

Piova intervence zněla takto: *„Z mnoha stran k Nám docházejí prosby, abychom se zasadili o to, aby se v tomto ušlechtilém a rytířském národě nerozšiřovalo a nezvětšovalo utrpení již tak těžké a snášené tolika nešťastnými pro jejich národnost nebo jejich rasu. [...], a proto se My osobně obracíme na Vaši Výsost a vyzýváme všechny její ušlechtilé city v plné důvěře, že bude chtít konat dobro, jaké je v její moci, aby bylo tolik nešťastných ušetřeno dalšího smutku a dalších bolestí.“*¹⁹

V srpnu byl Sztójay nahrazen generálem Gézou Lakatosem a 15. října 1944 Horthy oznámil, že se Maďarsko odtrhuje od Německa. Na takovouto alternativu však Němci byli připraveni a řekli Szálasimu, aby se připravil na převzetí moci. Mezitím také zatkli Horthyho syna a vydíráním regenta donutili 16. října své oznámení odvolat a dosadit Szálasiho na post premiéra, který po Horthyho internaci v Německu, zaujal post hlavy státu. Pod jeho vedením rozpoutali příslušníci Šípových křížů teror nejen proti Židům, ale i proti vlastním obyvatelům.

Do Maďarska, které kromě Budapešti bylo „judenfrei“ se vrátil Eichmann a začalo další kolo deportací. Odsuny Židů tentokráte nevedly do Osvětimi, kde se začaly s postupující Rudou armádou demontovat

¹⁹ BLETT, Pierre, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*, Olomouc, 2001, s. 217.

plynové komory, ale do Říše, kde Židé měli pracovat na obraně proti Rudé armádě. Ačkoliv Židům pomáhalo místní obyvatelstvo, za oběť nově rozpoutaného teroru padla téměř polovina z 200 000 budapeštských Židů. Představitelé Šípových křížů, kteří slepě věřili ve vítězství Německa, obětovali zbytečně obyvatele Budapeště v bojích s Rudou armádou. Dne 13. února byla dobytá Budapešť a Maďarsko se, jako po první světové válce, zařadilo po bok poražených.

2.3 Chorvatsko

Vyhlášení Nezávislého chorvatského státu (dále jen NDH), jehož datum připadlo na 10. dubna 1941, předcházel rychlý útok německé armády z 6. dubna téhož roku. Po vypuknutí války vyhlásila Jugoslávie neutralitu, ale po německých úspěších v Polsku a Francii byla nucena se stále více a více orientovat na Německo. Po podepsání Paktu tří (25. března 1941) si Jugoslávie vyjednala, že se nemusí účastnit války proti Řecku a ani neměla povinnost na svém území povolit trvalý pobyt německému vojsku.²⁰ Avšak v Jugoslávii byl proveden státní převrat a do čela vlády se postavil Dušan Simović. Nová vláda se pokoušela vyjít s Německem, ale Hitler byl již rozhodnut, že při svém útoku na Řecko obsadí i Jugoslávii a z nového uspořádání se měl zrodit chorvatský stát, ale samozřejmě zcela závislý na Itálii a Německu.

Bývalá Jugoslávie byla rozdělena mezi Německo, Itálii, Maďarsko, Bulharsko a Albánii. Do čela NDH, který se skládal z celého Chorvatska, Slavonie, Bosny a Hercegoviny²¹ se postavil Mussoliniho chránělec Ante Pavelić²², který strávil několik let v italském exilu. Pavelić se prohlásil za

²⁰ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Praha, 2007, s. 275.

²¹ GLENY, Misha, *Balkán 1804 – 1999 Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha, 2003, s.377.

poglavnika (vůdce národa), a jako jedinou stranu ve státě prohlásil svou Ustašu (Ustaša Hrvatska Revolucionijarna Organizacija). Ustašovské hnutí mělo po nacistickém vzoru i své ozbrojené jednotky. Samotné chorvatské obyvatelstvo vznik státu přivítalo, ale s postupem času, kdy rostl teror proti Srbům a jiným menšinám, se od Pavelićova režimu začalo odvracet. A nejenom obyvatelstvo, ale i jeho chlebedárci, pro které byl jeho brutální režim stále neakceptovatelnější. Ne snad z toho důvodu, že by nějak soucítili s osudem pronásledovaných, ale proto, že se stále více těchto osob začalo přidávat k partyzánům a Němcům a Italům to přidělovalo vrásky na čele.

Samotný Pavelić se po svém nástupu chtěl vypořádat se všemi svými protivníky – Židy, cikány, homosexuály, Srby i politickými odpůrci. Zákonem ze září 1941 se zlegalizoval pobyt jeho odpůrců „*od tří měsíců do tří let*“²³ v nově vybudovaných koncentračních táborech. Nejznámějšími z nich byly tábory Danica a Jasenovac. Jestli ustašovský režim nenáviděl někoho víc než Židy, tak pak to byli Srbové, z kterých udělal podřadný slovanský národ a sám z chorvatského udělal árijce.²⁴ Srby, stejně tak jako Židy, které označil páskou s písmenem Ž, poté také nechal ocejchovat tou samou páskou, avšak s označením P, jako pravoslaví. Srbové byli pronásledováni, ale na rozdíl od Židů, kteří byli předurčeni k totální likvidaci, se mohli zachránit přestoupením na katolickou víru, která jim ale stejně nezaručovala přežití, protože podle Paveliće měla být „*jedna třetina ze dvou milionu Srbů vyhnána, druhá třetina asimilována prostřednictvím konverze od pravoslaví ke katolicismu, poslední třetina usmrcena*.“²⁵ Tyto přestupy vyděšeného srbského

²² Ante Pavelić (1889 – 1959), chorvatský politik, spoluzakladatel Ustašovského hnutí.

²³ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, s. 283.

²⁴ WEITHMANN, Michael, W., *Balkán 2000 let mezi východem a západem*, Praha, 1996, s. 318.

²⁵ GLENY, Misha, s. 387.

obyvatelstva byly často vynucovány násilnou cestou a účastnilo se jich množství františkánských duchovních.²⁶ Katolická církev na jedné straně tyto přestupy podporovala, protože Chorvatsko bylo poslední baštou církve „na pokraji balkánské Asie“²⁷, ale na druhé straně, kdy se „pokatoličtění“, ať už dobrovolné či nedobrovolné, stalo velmi masovou záležitostí, proti němu veřejně vystupovala. Křty totiž neprobíhaly přesně podle pravidel římskokatolické církve.

Papež přijal Pavelice, který byl katolického vyznání, 18. května 1941, což okamžitě vyvolalo hněv spojenců, neboť to brali jako faktické uznání NDH. Samotný Vatikán ale trval na tom, že ho „přijímá pouze jako syna církve“²⁸, a ačkoliv se Chorvatsko prezentovalo jako katolický stát a velmi stálo o diplomatické navázání styků s Vatikánem a s ním související výměny svých vyslanců, tak nakonec došlo jen k „výměně delegátů nemajících plný diplomatický status.“²⁹ Přesto byl tento krok velmi problematický, neboť Svatý stolec věděl o tom, že Chorvatsko je jen vazalským státem nacistického Německa, a že přijalo antisemitské zákony. NDH neuznali ani Spojenci, a tak Ustašovcům bylo jasné, že po případné porážce Německa, na kterém bylo Chorvatsko existenčně závislé, stát zanikne a obnoví se předválečná Jugoslávie. Chorvatsko se také později připojilo k Paktu tří a k Paktu proti Kominterně a své vojáky vyslalo na východní frontu. Dne 14. prosince 1941 také Chorvatsko vyhlásilo válku Británii a USA.³⁰

²⁶ Tamtéž, s. 387.

²⁷ GLENY, Misha, s. 392.

²⁸ BLET, Pierre, s. 127.

²⁹ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, s. 293.

³⁰ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, s. 294.

První protižidovské zákony byly vydány ještě za existence Jugoslávského království. První z nich se týkal zákazu obchodování Židů s potravinami a druhý zavedl numerus clausus na školách.³¹ Prakticky ihned po rozpadu Jugoslávie a jejím rozdělení mezi Německo a Itálii, začal Němci řešit židovskou otázku. Společně se svým vstupem na jugoslávské území začali ničit a zapalovat synagogy a pronásledovat a zabíjet Židy. Relativně lépe se měli Židé, kteří se vyskytovali v italské sféře vlivu. Italové nejenže neprováděli deportace, ale ani „své“ Židy nevydávali a snažili se je naopak chránit, i když samozřejmě ani oni nebyli zcela bez viny v probíhajících zvěrstvech.

NDH, kde při jeho vzniku žilo 20 000 Židů³², přijalo zákony po vzoru norimberských rasových opatření již 30. dubna 1941. Jednalo se o zákon, který definoval židovskou národnost na rasovém základu a druhý, který se týkal zákazu sňatků a sexuálních styků mezi árijci a neárijci.³³ Katolická církev, tak jako i v jiných státech, vystoupila na obranu jen pokřtěných židů.

Prakticky s těmito zákony vstoupilo v platnost i povinné přiznání majetku a jeho odevzdávání do chorvatských rukou. Chorvatský holocaust měl stejný průběh jako holocaust v ostatních evropských zemích (označení Davidovou hvězdou a krádež jejich majetku) s tím rozdílem, že Židé ve velkém nebyli deportováni do německých koncentračních táborů v Polsku, ale byli zabíjeni ve „vlastních“ táborech ve vlastní zemi.

Asi nejznámějším táborem smrti byl již zde zmiňovaný tábor Jasenovac, který se nalézal asi 100 km od chorvatského hlavního města

³¹ POJAR, Miloš, s. 50.

³² RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, s. 288.

³³ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, s. 289.

Záhřebu. Tento tábor se nechvalně proslavil svými sadistickými dozorci a primitivním vražděním. V tomto táboře, který fungoval, až do roku 1945 zemřelo na 600 000 lidí, především Židů, Srbů, Romů a odpůrců režimu. V roce 1944 nebyl v Chorvatsku téměř žádný Žid a německý velvyslanec tak mohl spokojeně konstatovat, že „*Chorvatsko je jednou z těch zemí, ve kterých byla židovská otázka již vyřešena.*“³⁴ Po válce se na chorvatském území pohybovalo asi 5 000 Židů.³⁵

Židé nebyli „jen“ oběťmi, ale také se zapojili do partyzánských bojů, které byly na území Chorvatska značně rozšířené. Již od počátku NDH zde existoval komunistický a nekomunistický odboj. Komunistický odboj byl reprezentován Josipem Brozem Titem³⁶, pozdějším vládcem poválečné Jugoslávie, a jeho partyzány, a četniky vedené Dražou Mihailovićem³⁷ na straně druhé, kteří byli vyloženě složeni jen ze Srbů. Četnici se později zdiskreditovali před samotnými Chorvaty i Spojenci tím, že částečně začali proti komunistickým partyzánům bojovat na straně nacistického Německa. Samotný Mihailović byl po válce ve zmanipulovaném procesu odsouzen k trestu smrti, který byl i vykonán.

Kolem roku 1944, kdy už i největším optimistům bylo jasné, že Německo válku prohraje, se začaly objevovat hlasy, že by se NDH mělo z tohoto svazku vymanit. Stoupenci těchto hlasů však byli zatčeni a Chorvatsko vydrželo po německém boku až do hořkého konce, přesněji do 8. května 1945, kdy bylo jugoslávskou armádou obsazeno hlavní město.

³⁴ RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, s. 290.

³⁵ POJAR, Miloš, s. 51.

³⁶ Josip Broz Tito (1892 – 1980), prezident Jugoslávie a čelní představitel partyzánského hnutí během.

³⁷ Draža Mihailović (1892 – 1946), vůdce srbských četníků.

2.4 Itálie

Itálie sice vyšla z války jako vítěz, ale byla značně nespokojená s výsledky Versaillského míru, a navíc na domácím poli se její předválečné problémy ještě více prohloubily. Díky válce se na jedné straně zvedla průmyslová výroba a kapitál, ovšem na straně druhé se tento kapitál silně zapletl s bankovním sektorem a veřejný trh byl závislý na státních zakázkách. Probíhaly zde četné stávky a stejně tak jako ve většině poválečné Evropy, tak i v Itálii v roce 1920 proběhla snaha o socialistickou revoluci podobou té ruské – ovšem vyšla naprázdno. Italská socialistická strana ještě založena před I. světovou válkou se v lednu 1921 rozštěpila a z jejího radikálního levého křídla vznikla Komunistická strana Itálie.³⁸ Z těchto politických a sociálních problémů, které válka v Itálii zanechala, pak těžil Benito Mussolini a jeho fašistické hnutí, které v roce 1919 založil. Z počátku bylo fašistické hnutí okrajové a političtí vůdci z jiných stran ho považovali spíše za dočasný jev. Mussolini si byl tohoto vědom, a tak začal dělat různá vstřícná gesta, ať už vůči průmyslníkům, monarchii či církvi, s kterou se rozhodl urovnat roztržku panující již od 70. let 19. století.

Pochodem na Řím v říjnu 1922 vyvrcholila politická krize, která do čela vlády legálně vynesla Mussoliniho. Ihned po svém nástupu provedl fašizaci společnosti. Vedle oficiální italské armády a vlády vznikla i armáda fašistická a fašistický poradní sbor, který byl jmenovaný *ducem*³⁹, který získával stále obširnější pravomoce. V roce 1924 a 1929 proběhly volby, které jen vzdáleně připomínaly demokratickou volbu – byly záměrně nastaveny tak, aby fašistům zajistily pohodlnou většinu. Být ve straně znamenalo dostat se k lepším pracovním místům a výš ve státním aparátu.

³⁸ PROCACCI, Giuliano, *Dějiny Itálie*, Praha, 1997, s. 334.

³⁹ PROCACCI, Giuliano, s. 340.

Úspěšná válka s Etiopií v letech 1935 – 1936 uvrhla Itálii do těsnějšího sepetí s Německem, neboť její tradiční spojenec Velká Británie, ale i Francie se od ní diplomaticky izolovaly a uvalily na ní sankce, i když dosti směšné. Osa Berlín – Řím, ke které se ve stejném roce přidalo ještě Japonsko, byla podepsána v roce 1936. Dalším sblížovacím krokem byla podpora generála Franca v občanské válce ve Španělsku. Posledním krokem před II. světovou válkou byla Mussolinim svolaná konference do Mnichova na 29. září 1938, kde se jednalo o osudu Československa.

Po německém vpádu do Polska vyhlásila Itálie neutralitu. Mussolini dobře znal nepřipravenost své armády, a proto na ní velmi rád přistoupil. V průběhu rychlé a snadné porážky Francie, kdy si myslel, že válka je již vyhraná se chtěl se podílet na poválečném dělení kořisti a neutrality se proto dobrovolně vzdal. Italové – ať už členové fašistického hnutí či nikoliv nebyli z vyhlídky války nadšení a ihned po zrušení neutrality se začala formovat protifašistická frakce, která vyvrcholila palácovým převratem a svržením Mussoliniho v roce 1943. Neúspěch při tažení do Řecka, vyslání vojenského kontingentu na východní frontu a jeho následná porážka (Itálie vyslala 110 000 vojáků, z nichž polovina padla⁴⁰) a ztráta kolonií vyvolávaly v zázemí větší a větší neklid, a bylo stále více zřetelnější, že Itálie plní v této válce jen vedlejší roli. Navíc v červenci 1943 se na Sicílii vylodila spojenecká vojska a italská vláda začala přemýšlet, jak se vymanit z područí Německa a zároveň jak navázat mír se Spojenci. Dne 24. července byl Mussolini odvolán a do čela nové vlády se postavil maršál Pietro Badoglio, který 8. září oznámil kapitulaci italských vojsk a v říjnu vyhlásila Itálie Německu válku. Mussolini byl mezitím uvězněn a nová vláda rozpustila jeho stranu i Radu.⁴¹ Dne 12.

⁴⁰ PROCACCI, Giuliano, s. 355.

⁴¹ TARABA, Miloš, *Duce, anatomie jedné kariéry*, Praha, 1992, s. 197.

září byl německým komandem vedeným Ottou Skorzenym osvobozen. Hitler jmenoval Mussoliniho vůdcem loutkového státu republiky Saló na severu okupované Itálie. Hlavní město bylo Spojenci osvobozeno v červnu 1944. V závěru války se Mussolini snažil uprchnout do Švýcarska, ale byl zajat partyzány a zastřelen i se svou milenkou.

Společným nepřítelem Vatikánu a Mussoliniho byli liberálové, „kteří tak dlouho vládli v Itálii, a pokud tamní katolíky přímo neprónásledovali, rozhodně nijak neusnadňovali jejich situaci.“⁴² Současně si byl Mussolini jist tím, že společná víra je pro italskou společnost tmelem a toho chtěl využít. Proto navázal s Vatikánem vztahy, které v roce 1929 vyústily v podepsání Lateránských dohod, které jeho režimu propůjčili určitou prestiž před silně katolickou, italskou veřejností. Před tímto sblížením, byl ale Mussolini nucen zmírnit své dřívější výpady směřující na katolickou církev a zároveň se distancovat od ateismu.⁴³ V Itálii bylo od roku 1923 povinné vyvěšování krucifixů ve školách a na úřadech. Dalším jeho krokem vůči církvi bylo pokřtění svých třech dětí a uzavření církevního sňatku se svou manželkou Rachele.⁴⁴

Přes tyto vstřícné kroky však zde existovaly i určité rozpory – Mussolini chtěl začlenit každého občana do nového systému a kladl velký důraz hlavně na mládež, která se měla již od nejútlejšího dětství organizovat v různých mládežnických organizacích. Na prahu dospělosti se z těchto mladých lidí měli stát „poslušní, věřící, bojující“ fašisté.⁴⁵ Zakládání jiných spolků, i těch katolických bylo zakázáno, což církev nesla značně nelibě a na čas přerušila probíhající jednání. Těchto

⁴² HALAS, František, X. *Fenomén Vatikán, idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*, Brno, 2004, s. 386.

⁴³ TARABA, Luboš, s. 124.

⁴⁴ RIDLEY, Jasper, *Mussolini*, Praha, 2002, s. 196.

⁴⁵ TARABA, Miloš, s. 122.

překážek se Mussolini později zbavil, když dovolil, aby existovala Katolická akce (Azione cattolica), „protože si prý na rozdíl od „polovojenských“ skautů klade pouze náboženské cíle.“⁴⁶ Postupně se všechny překážky a rozpory začaly stírat a Itálie, kterou reprezentoval samotný Mussolini, začala vyjednávat se Svatým stolcem, který zastupoval bratr budoucího papeže Pia XII., Francesco Pacelli.

Jednání vyvrcholila podepsáním Lateránských dohod 11. února 1929. Šlo o historický okamžik, neboť došlo k urovnání sporů trvajících mezi Itálií a Svatým stolcem již od roku 1870. Těmito smlouvami byla jednou provždy vyřešena římská otázka, když Itálie oficiálně uznala Vatikánský stát, jehož suverenitu neporušil duce a posléze ani nacisté. Také došlo k finančnímu vyrovnání a byl podepsán konkordát, který italské církvi zaručoval status státního náboženství. Obě země si také vyměnily velvyslance. Výměnou za tato privilegia se církev vzdala dobrovolně jakéhokoliv zasahování do politického života. Problémy s dodržováním smluv ze strany fašistického režimu začaly záhy, když se Mussolini vrhl na církevní organizaci Katolická akce, kterou obvinil z toho, že kromě církevních snah vyvíjí i snahy společenské.⁴⁷ Spor byl následně urovnán opětovným povolením organizace, která se ale musela zříci veškerých aktivit kromě církevních. Vatikán věděl a viděl, že fašistický režim není partner, který by si s doslovným dodržováním konkordátu dělal přílišnou hlavu. Mezi Mussolinim a papežem Piem XI. tak začaly narůstat rozpory. Ke koloniální válce proti Etiopii, kterou před poutníky prohlásil za „neospravedlnitou“,⁴⁸ se sice v oficiálních novinách apoštolského Stolce L'Osservatore Romano neobjevilo ani slovíčko, které by mohlo Mussolini popíchnout, ale v roce 1938 pověřil papež své spolupracovníky,

⁴⁶ RIDLEY, Jasper, s.197.

⁴⁷ HALAS, František, X., s. 387.

⁴⁸ HALAS, František, X., s. 388.

aby vytvořili studii pro plánovanou encykliku *Humani Generis Unitas*⁴⁹, která by měla odsoudit rasismus, který papež čím dál více kritizoval. Bohužel zemřel pár dní před vydáním této encykliky, která byla poprvé celá publikována až v roce 1995.⁵⁰ Před touto encyklikou stihly ještě světlo světa spatřit dvě encykliky na podobné téma – *Divini Redemptoris*⁵¹ odsuzující komunismus a ateismus a *Mit brennender Sorge*⁵² odsuzující, i když ne zcela výslovně, nacismus s jeho rasismem a vypjatým nacionalismem. Přes tyto značné neshody jsou Lateránské dohody, stejně tak jako konkordát s Německem, který byl později také porušován, platné dodnes.

Itálie byla jedinou spojeneckou zemí, v níž se neuplatnil antisemitismus. Duce nebyl antisemita a na nacistické otázky, proč nepronásleduje Židy jako součást žido-bolševického spiknutí, odpovídal, „že *sedmdesát tisíc italských židů mu působí daleko méně starostí než miliony černochů v nově nabytém italském impériu v Africe*“ a že „*důležité je zařídit, aby si Italové uvědomili nadřazenost bílé rasy nad černou.*“⁵³ Na Hitlerův nátlak sice Mussolini přijal v roce 1938⁵⁴ antisemitské zákony, ale nikdy neposílal „své“ Židy do německých vyhlazovacích táborů. Podle těchto zákonů byl sice Žid každý, kdo měl dva židovské rodiče, i když nemusel vyznávat židovské náboženství, ale k židovské rase již nepříslušel ten, kdo se narodil ve smíšeném manželství. Z těchto zákonů byly vyjmuty také rodiny padlých ať už v boji za vlast či fašismus. Židovští žáci byli vyloučeni z veřejných škol základního a středního školství, ale

⁴⁹ Jednota lidského rodu.

⁵⁰ POJAR, Miloš, s. 218.

⁵¹ Božský vykupitel.

⁵² S palčivou starostí.

⁵³ RIDLEY, Jasper, s. 285.

⁵⁴ RIDLEY, Jasper, s. 289.

vysokoškoláci mohli své studium dokončit.⁵⁵ Tyto zákony byly dosti vágní, a rasová hlediska se netýkaly velkého množství Židů. Němci proti tomu silně protestovali, neboť tyto zákony považovali za „měkké“. Samotným Italům se antisemitské zákony nezamlouvali a považovali je za Mussoliniho prohru vůči Hitlerovi. V roce 1938 žilo v Itálii 47 252 Židů.⁵⁶ Ti zastávali významné funkce ve státní správě i bankovním sektoru a plně se během 19. století asimilovali. V Itálii, kde nejstarší zmínka o židovském obyvatelstvu spadá do 2. století př. n. l.⁵⁷, byli Židé zastoupení dokonce i ve fašistickém hnutí – do vyhlášení rasových zákonů bylo členy strany 10 125 Židů.⁵⁸

Do Itálie se po nástupu nacistů začali stahovat Židé z Německa, Rakouska a později také z Protektorátu Čech a Moravy, „a tak vznikla myšlenka na vytvoření židovského státu v Etiopii“⁵⁹, která se ale později, stejně jako nacistická myšlenka o židovském státě na Madagaskaru, nerealizovala. Převážně proti těmto Židům bylo ve stejný rok vydáno nařízení, podle kterého se Židé, kteří získali trvalý pobyt po 1. lednu 1919, museli z italského území do šesti měsíců stáhnout.⁶⁰

V průběhu války, jak jsem zde již výše zmínila, to byli právě Italové, kteří často pomáhali Židům v útěku z nacisty ovládaných území. Obrovský zvrat v dosud poměrně poklidném židovském životě způsobila rychlá okupace severní a střední Itálie německými vojsky. Všude kam nacisté vkročili, začali okamžitě uplatňovat svůj horlivý antisemitismus. V loutkové republice Saló byla okamžitě praktikována antisemitská politika, která ze

⁵⁵ POJAR, Miloš, s. 219.

⁵⁶ POJAR, Miloš, s. 213.

⁵⁷ POJAR, Miloš, s. 212.

⁵⁸ POJAR, Miloš, s. 215.

⁵⁹ POJAR, Miloš, s. 219.

⁶⁰ RIDLEY, Jasper, s. 289.

všeho nejdříve zkonfiskovala židovský majetek. Původním záměrem nové republiky bylo židovské obyvatelstvo nejdříve internovat na určitém místě a až po skončení války židovskou otázku řešit, i když toto bylo velmi směšné, neboť čelní představitelé museli vědět, že válka je již dávno prohraná. Němečtí nacisté však usilovali o fyzické zničení Židů, a tak začaly deportace do vyhlazovacích táborů, převážně osvětimské Březinky.⁶¹ Ačkoliv se Italové zachovali velmi statečně a svým židovským spoluobčanům se snažili pomáhat a ukryvat je ve svých domech, přesto nedokázali zabránit deportacím kolem sedmi a půl tisíců italských Židů, z nichž se jich vrátilo pouze 610.⁶² Svou rozporuplnou roli zde sehrál i Vatikán pod vedením papeže Pia XII., který ve zdech svých vatikánských paláců a ve své letní rezidenci v Castel Gondolfu nabídl útočiště nejméně osmi tisícům lidí.⁶³ Avšak na straně druhé výslovně neodsoudil deportace římských Židů, i když jejich shromaždiště bylo nedaleko papežského paláce.

2.5 Třetí říše

Dne 30. ledna 1933 jmenoval churavějící prezident Paul von Hindenburg⁶⁴ Adolfa Hitlera kancléřem Německa, a tím začalo dvanáctileté období tzv. Třetí říše. Po Hindenburgově smrti Hitler sjednotil úřad říšského kancléře a prezidenta a začal používat titul „vůdce německého národa“. Zmocňovacím zákonem z 23. března 1933 Hitler získal veškerou moc a stal se tak prakticky neomezeným vládcem celého Německa.⁶⁵ Ještě předtím ale proběhl dosud nevyjasněný požár

⁶¹ POJAR, Miloš, s. 224.

⁶² Tamtéž, s. 224.

⁶³ HALAS, František, X, s. 408.

⁶⁴ Paul von Hindenburg (1847 – 1934), německý prezident v letech 1925 – 1934.

⁶⁵ Zmocňovací zákon z 23. března 1933, který umožňoval přijímat zákony bez schválení Říšského sněmu.

Říšského sněmu, který nacisté využili k pacifikaci svých komunistických odpůrců.

Okamžitě po svém nástupu se Hitler začal zbavovat svých politických nepřátel a již ten samý rok byl zřízen i první německý koncentrační tábor Dachau u Mnichova, který se později stal „vzorem“ pro ostatní tábory⁶⁶, které vznikaly nejen na území Německa a Rakouska, ale prakticky po celé Němci okupované Evropě. Prvním velitelem tohoto tábora se stal Theodor Eicke⁶⁷, který vypracoval táborové směrnice a vycvičil táborové dozorce. Později, když se systém táborů rozrostl a táborové kompetence začaly spadat pod samotného Himmlera, který se roku 1936 chopil veškeré moci nad říšskou policií, byl Eicke Himmlerem jmenován inspektorem všech koncentračních táborů.⁶⁸ Do Dachau bylo po Křišťálové noci zavražděno i několik tisíc Židů, kteří ale po několika týdnech byli propuštěni a po této zkušenosti se raději rozhodli pro dobrovolnou emigraci⁶⁹, která v té době byla ještě možná. Při propuštění z koncentračního tábora byli vězni nuceni podepsat prohlášení, v němž se zříkali veškeré politické aktivity.⁷⁰ „*Za první tři roky nacistického režimu v Německu bylo v Dachau zavražděno čtyřicet pět Židů.*“⁷¹ O 5 let později byly postaveny další tři nechvalně proslulé tábory Sachsenhausen u Berlína a Buchenwald ve středním Německu. Čistě ženský tábor byl vybudován v Ravensbrücku u Berlína.

⁶⁶ OVERY, Richard, *Diktátoři Hitlerovo Německo, Stalinovo Rusko*, Praha, 2006, s. 495.

⁶⁷ Theodor Eicke (1892 – 1943) , člen SS a inspektor koncentračních táborů, zemřel na východní frontě.

⁶⁸ Overy, Richard, s.493.

⁶⁹ FRANKL, Michal. Holocaust.cz [online]. 2003 [cit. 2011-03-22]. Dachau. Dostupné z WWW: <<http://holocaust.cz/cz2/history/camps/dachau>>.

⁷⁰ Overy, Richard, s. 494.

Rok 1938 se nese ve znamení Hitlerových zahraničně – politických úspěchů, kdy nejprve připojí Rakousko k Německé říši skrze tzv. anšlus, a na podzim téhož roku proběhne v Mnichově jednání o připojení československých územích tzv. Sudet k Říši. O rok později je ze zbytků Československa vytvořen Protektorát Čechy a Morava.

Napadením Polska 1. září 1939 začala II. světová válka, která se zpočátku nese ve znamení velkých německých vojenských úspěchů. V roce 1940 je hladce poražena Francie a Velká Británie tak stojí osamocena v boji proti hitlerovským vojskům. Dne 22. června 1941 je napaden Sovětský svaz. Zpočátku to vypadá na další velké vítězství, ale po bitvě u Stalingradu z přelomu let 1942/1943 se karta začíná obracet. V roce 1941 do války vstupují i Spojené státy americké. Dne 6. června 1944 se Spojenci vylodí v Normandii a otvírá se tak druhá fronta. V lednu 1945 se Němci ještě pokusí o poslední odpor při bitvě v Ardenách, ale ten byl marný a na počátku května obsadila Rudá armáda Berlín. Dne 8. května skončila II. světová válka v Evropě.

Již brzy po svém nástupu k moci začal Adolf Hitler uskutečňovat proces vyčleňování Židů z německé společnosti. První projevem byl bojkot židovských obchodů z 1. dubna 1933, který byl oficiálně ukončen o tři dny později. Na tento proces dohlížely jednotky SA, které terorizovaly nejenom potencionální zákazníky, ale především samotné židovské obyvatelstvo. Dne 7. dubna vstoupil v platnost zákon o „znovuobnoveném úřednickém stavu“, díky němuž byli Židé odejiti ze státní služby. Postupně také byli vyčleňováni z veřejného života, ať už se jednalo o umělce, vědce či právníky. Mnoho z těchto významných osob proto raději zvolilo dobrovolnou emigraci (Albert Einstein či Stefan Zweig).

⁷¹ GILBERT, Martin, *Židé ve 20. století*, Praha, 2003, s. 150.

Nacistické hnutí vedlo intenzivní antisemitskou kampaň, jehož hlásnou troubou byly stranické noviny Völkischer Beobachter a především velmi antisemitský Der Stürmer vydávaný Juliusem Streicherem.⁷² Velkým paradoxem je, že ačkoli Židé byli líčeni v těch nejčernějších barvách a byli prakticky vinni za vše, „*tak naprostá většina Němců do styku s Židy přicházela minimálně popřípadě vůbec ne. ... V roce 1925 se k judaismu v celém Německu přihlásilo 564 000 osob, to odpovídá 0,9 % z celkového počtu obyvatel. Jediní Židé, se kterými se tedy Němci setkávali, byli ti, kteří jim byli předváděni ve zkarikované podobě.*“⁷³

Dalším velkým paradoxem byl podpis Haavarovy dohody z roku 1933 mezi nacistickou vládou a sionistickými organizacemi, která usnadňovala emigraci Židů do Palestiny. Sionisty nacisté považovali „*za slušné Židy neboť myslely v národních pojmech.*“⁷⁴ Samozřejmě tyto emigrace neměly být zadarmo. Emigrující Židé si mohli převést část svého jmění výměnou za export německého zboží. Praxe ale byla ve skutečnosti jiná. Židé přicházeli do Palestiny většinou ožebračeni, ale přinášeli si s sebou to nejcennější – svůj život. Až do začátku II. světové války emigrovalo díky této dohodě 60 000 Židů.⁷⁵

Do Palestiny nepřicházeli jen Židé z Německa, ale i z Polska. Během pouhých dvou let v rozmezí roků 1934 – 1935 přišlo do Palestiny kolem 100 000 Židů. Proti této emigraci protestovali Arabové, kteří soustavně bombardovali britskou vládu, která spravovala toto území, stížnostmi. Na základě těchto stížností britská vláda sepsala

⁷² Julius Streicher (1885 – 1946), vydavatel antisemitského plátku Der Stürmer, popraven v Norimberku.

⁷³ ARENDT, Hannah, *Eichmann v Jeruzalémě*, Praha, 1995, s. 180.

⁷⁴ ARENDT, Hannah, s. 82.

⁷⁵ STEINERTOVÁ, Marlis, *Hitler*, Praha, 2007, s. 224.

tzv. MacDonaldovu bílou knihu, kde byla stanovena kvóta, kolik židovských emigrantů smí v nejbližších pěti letech emigrovat do Palestiny a po překročení této kvóty, která činila 100 000 přistěhovalců, mohli Arabové disponovat právem účinného veta na jakoukoliv další imigraci.⁷⁶ Kvůli židovské emigraci proběhla konference v Evianu, která tento problém měla řešit, ovšem skončila fiaskem, neboť jen tři zúčastněné země (Holandsko, Dánsko a Santo Domingo) souhlasily s neomezeným přílivem uprchlíků.⁷⁷

Samotná Třetí říše ve svých začátcích podporovala emigraci německých, a po anšlusu Rakouska i rakouských Židů, až do roku 1941, kdy byla oficiálně zakázána. Potíž byla v tom, že samotná emigrace byla velice komplikovaným právním aktem, kdy Židé v Německu a Rakousku museli nechat prakticky veškerý svůj majetek a země, do kterých měli odejít, o chudé Židy nejevily zájem.

V roce 1935 proběhl v Norimberku sjezd NSDAP, na kterém byly vyhlášeny zákony, známé též jako Norimberské. Nás bude zajímat především zákon o „ochraně německé rasy a německé cti“ a druhý zákon o říšském občanství.⁷⁸ První zákon pojednával o zákazu styku a sňatků mezi Árijci a Židy – nacisté tím chtěli zajistit „čistotu německé krve“. Druhý zákaz se týkal německého občanství, které mohlo být přiděleno jen Němci nebo lidem tzv. „spřízněné krve“. Židé (ale nejenom oni, neboť tento zákon byl namířen i proti jiným neněmeckým skupinám) tímto zákonem ztratili občanská práva. V listopadu téhož roku ještě k Norimberským zákonům přibyl „dovětek“, který stanovoval „ že *Němec s dvěma*

⁷⁶ GILBERT, Martin, s. 190.

⁷⁷ GILBERT, Martin, s. 181.

⁷⁸ OVERY, Richard, s. 473.

*židovskými prarodiči, který je sám ortodoxní Žid/Židovka, uzavřel sňatek se Židem/Židovskou nebo je potomek sňatku se Židem/Židovkou, je považován za Žida. Všichni ostatní čtvrtinová či poloviční Židé zůstávali stále německými občany.*⁷⁹

V roce 1936 proběhly v Německu letní olympijské hry, které se staly velkou oslavou a propagandou režimu. Jelikož bylo Německo v této době celému světu na očích, tak se s protižidovskými opatřeními alespoň na tento čas přestalo.

Situace se změnila s pogromem zvaným Křišťálová noc, který proběhl z 9. na 10. října 1938. Nacisté si jako záminku vybrali zastřelení úředníka na německém velvyslanectví ve Francii mladým polským Židem. Během Křišťálové noci bylo vypáleno několik stovek synagog, byly vymláčeny výlohy a vyrabovány židovské obchody, několik desítek Židů bylo zavražděno a desítky tisíc jich bylo odvečeno do koncentračních táborů. Smutnou pravdou tohoto pogromu bylo nejen to, že při něm umírali Židé, ale také to, že byli nuceni po sečtení škod tento pogrom z vlastních kapes i zaplatit. Po tomto pogromu byly zarizovány i poslední obchody, které do té doby ještě odolávaly. Během rozmezí let 1938 – 1939 odešlo z Německa na 120 000 Židů.⁸⁰ Do těchto let také byli Židé zbaveni veškerých svých občanských práv, a tak se Křišťálová noc považuje za další krok nacistického plánu systematického vyhlazení židovského obyvatelstva.

V Polsku žila obrovská židovská komunita čítající kolem třech milionů Židů, která se po prohrané válce dostala pod německou nadvládu.

⁷⁹ OVERY, Richard, s. 474.

⁸⁰ Steinertová, Marlis, s. 448.

Ihned po obsazení Polska začala vznikat ghetta, do kterých byli Židé vměstnání. První ghetto vzniklo v Lodži. Toto ghetto bylo zároveň zlikvidováno v roce 1944 jako poslední. Samotná ghetta měla podle Němců sloužit jen jako přechodná stanice.⁸¹ Polsko se později stalo hlavním místem nacistické vyhlazovací mašinérie, když na jeho území nacisté kromě Osvětimi vybudovali další vyhlazovací tábory, jako byl Majdanek, Chelmno, Sobibor, Treblinka a Belzec, kde zemřelo dalších 2,6 milionu obětí především z židovských řad.⁸²

Ačkoliv ihned po přepadení Polska začali Němci uplatňovat velmi brutální okupační politiku směřovanou nejen proti Židům, ale i proti polskému obyvatelstvu a polské inteligenci, přesto se s konečným řešením ještě nepočítalo. Z počátku, kdy ještě nebylo určeno, jakým způsobem a kde proběhne konečné řešení, měly statisíce lidí zahynout při „přesídlování“ mrazem, hladem, nemocemi, prací. Před konečným řešením padlo několik návrhů „co s Židy“ – měli být transportováni na Madagaskar či měla vzniknout židovská rezervace⁸³ pod nacistickou nadvládou v Polsku. Všechny tyto nápady ale padly z části proto, že realizovat je nebylo možné (Madagaskar) nebo proto, že v Polsku panoval odpor vládnoucí německé správy, protože Židů bylo již tolik, že je prakticky nebylo kam dávat a situace v polských ghettech se den ode dne zhoršovala.

Dne 22. června 1941 byl napaden Sovětský svaz, na jehož území se nacházelo 5 milionů Židů. Od počátku operace Barbarossa šly v týlu

⁸¹ HILBERG, Raul, *Pachatelé, oběti, diváci, Židovská katastrofa 1933 – 1945*, Praha, 2002, s. 27.

⁸² OVERY, Richard, s. 498.

⁸³ ALY, Götz, „Konečné řešení“ *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha, 2006, s. 42.

německé armády i čtyři mobilní skupiny Einsatzgruppen značené jako A, B, C, D, o síle 3 000 mužů, které měly za úkol vyhledávat a vraždit německé nepřátele. Mezi tyto nepřátele v prvních měsících patřili především komunističtí političtí komisaři, partyzáni a Židé – zatím jen muži ve vojenském věku.⁸⁴ Tyto skupiny nejenom vraždily, ale i podněcovaly místní obyvatelstvo, aby se na vraždění samo podílelo. Mezi nejznámější akci těchto mobilních skupin patří postřelení 33 771 ukrajinských Židů u Kyjeva v místě zvaném Babí jar.

Dalším symbolickým mezníkem v otázce konečného řešení byla konference ve Wansee 20. ledna 1942 za účasti samotného Reinharda Heydricha⁸⁵ a dalších významných osobností z různých nacistických ministerstev a úřadů⁸⁶, jejichž spolupráce byla důležitá pro koordinaci a hladký průběh konečného řešení. Zápis z tohoto jednání pořídil další významný muž v této otázce Adolf Eichmann⁸⁷, šéf židovského referátu IV B4 na Hlavním říšském úřadě pro bezpečnost (RSHA). Cílem této informativní schůzky bylo podle Marka Rosemana, jednak otázka německých míšenců, jednak zde chtěl Heydrich „*posílit vůdčí postavení RSHA ve všech aspektech židovské otázky*“⁸⁸ a také chtěl „*dosáhnout toho, aby se všichni stali spoluviníky*.“⁸⁹ Heydrich zde také nastínil, kolika milionů Židů se měla chystaná opatření týkat – celkem 11 000 000 osob.

⁸⁴ KNOPP, Guido, *Holocaust*, Praha, 2008, s. 41.

⁸⁵ Reinhard Heydrich (1904 – 1942), zastupující říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava, šéf RSHA a vysoký funkcionář SS, zabit při atentátu československých parašutistů.

⁸⁶ Např. Heinrich Müller – šéf gestapa, zástupce generálního guvernéra Hanse Franka dr. Bühler, za ministerstvo vnitra to byl dr. Stuckart ...

⁸⁷ Adolf Eichmann (1906 – 1962), funkcionář SS a jeden z hlavních organizátorů konečného řešení, po válce dopaden v Argentině, postaven před jeruzalémský soud a popraven.

⁸⁸ ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera*, Praha, 2003, s. 104.

⁸⁹ ROSEMAN, Mark, s. 108.

Do tohoto počtu byli zahrnuti i Židé z dosud neokupovaných zemí jako byla Anglie, Irsko či Španělsko.⁹⁰

Ačkoliv samotný Hitler nikdy nevydával příkazy písemně, přesto byl o všem, co se dělo na východní frontě velmi dobře informován, neboť od srpna 1941 platil rozkaz „*předkládat vůdci průběžné zprávy o práci einsatzgruppen*“.⁹¹ Při přípravě a závěrečné realizaci konečného řešení hrál prim Heinrich Himmler, jeho Schutzstaffel⁹² (SS) a jemu podřízený Reinhard Heydrich se svojí Sicherheitsdienst⁹³ (SD).

Na začátku podzimu roku 1941, kdy postup německých armád nebyl takový, jaký si Vůdce přál a kdy začalo být jasné, že válka do zimy neskončí, se začal zvyšovat tlak na potravinové zdroje a tím pádem i na likvidaci „zbytečných jedlíků“. Není znám jediný dokument, ve kterém by bylo výslovně uvedeno, od kdy a jakým způsobem mělo ke konečnému řešení začít docházet. V polovině srpna však Himmler vydal rozkaz, ve kterém stálo, že se mají začít zabíjet už i židovské ženy a děti.⁹⁴ Již rok předtím dal příkaz k vybudování koncentračního tábora Osvětim z bývalých kasáren polské armády nedaleko Krakova, kde od roku 1942 převážně končily deportační vlaky z celé Evropy.

Hromadné střílení po tomto rozhodnutí nepřicházelo již v úvahu, jednak proto, že eliminovat tak velké masy lidí nebylo tímto způsobem

⁹⁰ *Holocaust.cz* [online]. 2002 [cit. 2011-03-26]. Protokol z konference ve Wannsee. Dostupné z WWW: <http://holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol>.

⁹¹ KNOPP, Guido, s. 81.

⁹² Schutzstaffel – ozbrojené složky NSDAP pod vedením Heinricha Himmlera.

⁹³ Sicherheitsdienst – zpravodajská služba NSDAP a SS pod vedením Reinharda Heydricha a po jeho smrti převzatá Waltrem Schellenbergem.

⁹⁴ OVERY, Richard, s. 483.

prostě možné a jednak proto, že střílení žen a dětí dělalo vrahům velké psychické potíže. Zabíjení kysličníkem uhelnatým v tzv. pojízdných plynových komorách se sice využívalo v koncentračním táboře Chelmno, ale ani ony neměly takovou kapacitu, jak by si nacistické vedení přálo. Tato pojízdná plynová auta byla již použita předtím v rámci akce T4 „eutanazie“, kdy bylo zavražděno ne méně než 70 000⁹⁵ duševně nemocných dospělí a dětí, kteří se nehodili do Hitlerovi rasové teorie.

V koncentračním táboře Osvětim byl poprvé použit k zabití ruských válečných zajatců Cyklon B, který původně sloužil k hubení hmyzu. *„O užití Cyklonu B jsem Eichmannovi poreferoval při jeho příští návštěvě, rozhodli jsme se, že při nadcházející masové likvidaci budeme užívat právě tento plyn.“*⁹⁶ Tento způsob smrti, podle samotného Hösse „daleko humánnější než střílení“, se praktikoval až do roku 1944, kdy z Himmlerova příkazu bylo hromadné vraždění zakázáno a plynové komory demontovány. Ovšem Osvětim nesloužila jen jako vyhlazovací tábor, ale i jako zásobárna velice levné pracovní síly. V osvětimském okolí si vybudovaly továrny velké německé firmy – např. IG Farben, či Siemens, které profitovaly z otrocké práce židovských i nežidovských vězňů.

Po úplném ožebračení a povinném označení Židů Davidovou hvězdou byla předposledním krokem k jejich vyhlazení „ghettoizace“. Jak jsem již zde zmínila, první židovská ghetta začala vznikat ihned po dobytí Polska, ale Židé z Německa, Rakouska či Protektorátu do nich začali být posíláni až od října roku 1941. Podle Heydricha měla být Evropa od Židů pročištěna od „západu k východu.“ V těchto ghettech, které byly zřizovány většinou v těch nejhorších městských čtvrtích, se museli tísnit statisíce lidí

⁹⁵ STEINERTOVÁ, Marlis, s. 455.

⁹⁶ HÖSS, Rudolf, *Velitelem v Osvětimi*, Praha, 2006, s. 206.

na velmi malém prostoru. Navíc tam často nebyla tekoucí voda ani dostatečná kanalizace a panovaly tam úděsné životní podmínky. Ghetta navíc byla obehnána zdmi, jejichž nedovolené opuštění se trestalo smrtí.

Němci zřídili Židovské rady (Judenrat), které musely plnit rozporuplnou roli. V ghettech na jedné straně např. zřizovaly školy, pokud to alespoň bylo možné, či vývařovny pro chudé, na straně druhé byly prodlouženou rukou nacistů, protože sestavovaly deportační seznamy. Vzaly na sebe břemeno rozhodnutí o životě a smrti svých druhů. Musely žít s tím vědomím, že kdyby to na sebe nevzaly ony, tak by to vzal někdo jiný, daleko horší.

Posledním krokem k záhubě byly deportace. Deportační vlaky měly přednost před vlaky Wehrmachtu, dokonce i v době, kdy konečné vítězství bylo již v nedohlednu. Od léta 1942 přijížděly do vyhlazovacích center denně desítky vlaků s oběťmi, z nichž se jen velmi malému počtu podařilo zachránit. Do konce II. světové války padlo za oběť nacistických zvěrstev kolem 6 milionů evropských Židů.

2.5.1 Říšský konkordát

Velký podíl na podepsání Říšského konkordátu, jako nejvýznamnější a zároveň nejkontroverznější mezinárodní smlouvy, kterou Svatý stolec ve 20. a 30. letech uzavřel, měl berlínský nuncius Eugenio Pacelli, pozdější papež Pius XII.

Eugenio Pacelli se narodil roku 1876 do rodiny právníků a bankéřů⁹⁷, jejíž tradice spojení se Svatým stolcem sahala až do počátků

⁹⁷ CORNWELL, John, *Hitlerův papež, Tajný příběh Pia XII.*, Praha, 2008, s. 17.

19. století⁹⁸, avšak on sám se rozhodl pro kněžskou dráhu. Během prvních let po svém vysvěcení strmě stoupal po církevním žebříčku a začal pracovat ve státním sekretariátu na otázkách nově se utvářející kodifikaci kanonického práva a začal dělat své první krůčky v oblasti diplomacie, tolik důležité pro jeho pozdější kariéru. Postupem času se vypracoval na schopného diplomata ve službách Svatého stolce. Během válečného roku 1917 se z Pacelliho stal mnichovský nuncius. Zde ho zastihla zpráva o bolševické revoluci proběhnuvší v Rusku, a také ho zde zastihl v roce 1919 vznik bavorské republiky rad.⁹⁹ Tento zážitek se velmi často uváděl jako vysvětlení velké Pacelliho nechuti ke komunismu.¹⁰⁰

Konkordáty byly ujednáními, která zajišťovala vazby mezi státy, kde by náboženské a církevní zájmy stejně tak jako zájmy státní byly smluvně zaručeny a zaručovaly plnou vzájemnost.¹⁰¹ Co se Německa týkalo, konkordáty zde byly připravovány na míru každému jednotlivému zemskému státu. Vatikán však usiloval o říšský konkordát, který by byl závazný pro celé Německo. To však zatím nebylo možné, protože ani Německo ani Vatikán navzájem neměli ve svých zemích svá velvyslanectví, což bylo ještě důsledkem zpřetrhání vztahů mezi oběma zeměmi z dob Bismarckova Kulturkampfu.¹⁰² Tato situace se změnila v roce 1919 a o rok později se Eugenio Pacelli stal papežským nunciem v Německé říši v Berlíně. Tento rok také začala cesta k podepsání říšského konkordátu. Církev o podepsání konkordátu velmi stála, protože

⁹⁸ Jmenujme zde např. jeho staršího bratra Francesca, který měl lví podíl na podpisu Lateránských smluv.

⁹⁹ Bavorská republika rad – velmi krátce trvajcí, silně levicově založený útvar na území Bavorska, potlačen Reichswehrem.

¹⁰⁰ Mnichovská nunciatura byla komunisty, kteří chtěli zkonfiskovat nunciův vůz, přepadena a samotného Pacelliho ohrožovali zbraněmi na životě.

¹⁰¹ GODMAN, Peter, *Vatikán a Hitler, Tajné archivy SS*, Praha, 2008, s. 15.

¹⁰² Kulturkampf – konflikt mezi katolickou církví a Německým státem v letech 1871 – 1887.

nová ústava nechávala nově vzniklé republice poměrně volné pole působnosti v otázkách školství a vzdělávání.¹⁰³ Tato působnost katolické církve na poli vzdělávacím, kulturním a charitativním byla totiž jedním z hlavních cílů vatikánské politiky.¹⁰⁴ Potřeba konkordátu se jevila o to naléhavěji, čím více rostl vliv a podpora nacistů. Katolická církev věděla, že je ze strany nacistů nenáviděna a doufala, že podepsáním konkordátu bude mezinárodně právně ochráněna před případným pronásledováním.

Prvním úspěšně podepsaným konkordátem byl ten s Bavorskem podepsaný v roce 1924. Bavorsko bylo tradičně katolickou zemí a Pacelli zde měl jednodušší pozici oproti Prusku, které bylo pro změnu tradičně protestantské. Pruský konkordát byl podepsán o pět let později a byl výsledkem kompromisních jednání mezi Pacellim a pruskou vládou. V témže roce svět postihla velká hospodářská krize, která se hluboce dotkla Německa a předznamenala tak konec Výmarské republiky. V tom samém roce se udála pro Pacelliho ještě jiná významná věc. Stal se kardinálem – státním sekretářem. Stal se tak papežovou pravou rukou a druhým nejvýznamnějším mužem Vatikánu, jehož postavení odpovídalo premiérské funkci v jiných státech.¹⁰⁵ Říšskému konkordátu ještě předcházela konkordát s Bádenskem z roku 1932.

Jednání o říšském konkordátu, které začalo již za Výmarské republiky, bylo během krize let 1930 – 1932 zastaveno, neboť německá politická scéna se zmítala ve velkých problémech a jednání o konkordátu bylo to poslední, co v dané chvíli považovala za důležité. V roce 1932 Heinrich Brüning¹⁰⁶ rezignoval, když ještě předtím stihl přesvědčit

¹⁰³ CORNWELL, John, s. 86.

¹⁰⁴ HALAS, František, X., s. 367.

¹⁰⁵ HALAS, František, X., s. 310.

¹⁰⁶ Heinrich Brüning (1885 – 1970), německý politik a kancléř za stranu Zentrum.

prezidenta Hindenburga, aby kandidoval na funkci prezidenta, do které byl opět znovu zvolen. S jeho pádem skončila i éra „*umírněného prezidiálního systému alespoň tolerovaného parlamentem a začala fáze autoritativní nebo lépe řečeno otevřeně antiparlamentní.*“¹⁰⁷ Jeho následovníkem se stal na krátkou dobu Franz von Papen¹⁰⁸, kterého nahradil Kurt von Schleicher¹⁰⁹, poslední kancléř demokratické Výmarské republiky. Franz von Papen prezidentu Hindenburgovi navrhl, aby z Hitlera udělal kancléře a naivně si myslel, že on z titulu „vicekancléře“ bude držet v rukou veškerou moc ve státě. Později se ukázalo, jak krutě se mýlil.

S nově vzniklou Výmarskou republikou, jejíž ústava a hlavně část o základních právech a svobodách, byla vzorově demokratická, se dokázala ztotožnit jen malá část občanů.¹¹⁰ V Německu nebylo republikánství zakořeněno a navíc velká část obyvatelstva tesknila po německém císařství. Vůči svým ideologickým nepřátelům byla skoro bezbranná, což se později projevilo v neschopnosti demokratických stran utvořit stabilní vládu, která by dokázala bojovat proti vzrůstající moci NSDAP. Jmenováním Adolfa Hitlera 30. ledna 1933 říšským kancléřem tak vyvrcholilo období mocensko-politických bojů, sociálních a společenských problémů uvnitř německé společnosti. Tímto dnem také skončila parlamentní demokracie a Německo začalo psát novou, dvanáctiletou kapitolu, která celé Evropě přinesla nezměrné utrpení.

¹⁰⁷ MORAVCOVÁ, Dagmar, *Výmarská republika*, Praha, 2006, s. 188.

¹⁰⁸ Franz von Papen (1879 – 1969), německý politik. Velmi krátce zastával i funkci německého kancléře.

¹⁰⁹ Kurt von Schleicher (1882 – 1934), poslední kancléř Výmarské republiky, zabit během tzv. Noci dlouhých nožů.

¹¹⁰ MORAVCOVÁ, Dagmar, s. 47.

Již před podepsáním konkordátu bylo Svatému stolci jasné, že filozofie a program národního socialismu jsou naprosto neslučitelné s křesťanstvím a církevní naukou. Hitler se hanlivě a odmítavě vůči církvi stavil jen v soukromí. Na veřejnosti k církvi, pokud mu to sloužilo ku prospěchu, zastával velice smířlivý postoj a nepřestával veřejnost a zvláště Vatikán ujišťovat, že církev a náboženství respektuje.¹¹¹ Avšak obě zainteresované strany, i přes toto vědomí chtěli dojít ke smířlivému postoji. Každá strana však z jiného důvodu. Hitler tím chtěl získat mezinárodní prestiž, oficiální uznání své nedemokratické vlády a hlavně chtěl dosáhnout toho, aby se katolická strana Zentrum stáhla z veřejného života. Inspiraci zjevně hledal v Lateránských smlouvách. Vatikán si tím chtěl pojistit své postavení a vliv v zemi s několika miliony katolíků výměnou za neangažovanost kléru a katolických institucí v politických aktivitách.¹¹²

23. března 1933 byl za pomoci strany Zentrum schválen Zmocňovací zákon, který dovoloval vládě přijímat zákony bez souhlasu Říšského sněmu¹¹³ a tím pádem se sněm stal zbytečnou institucí. Zmocňovací zákon byl pravděpodobně vyměněn za souhlas o jednání o konkordátu. V roce 1937 totiž Josef Goebbels uvedl, „že Kass souhlasil se zmocňovacím zákonem výměnou za vládní souhlas s jednáním se Svatým stolicem o říšském konkordátu.“¹¹⁴

¹¹¹ GODMAN, Peter, s. 7.

¹¹² GODMAN, Peter, s. 16.

¹¹³ *Nationalsozialismus.de* [online]. 17.3. 2009 [cit. 2011-04-15]. Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich (Ermächtigungsgesetz). Dostupné z WWW: <<http://www.nationalsozialismus.de/dokumente/texte/gesetz-zur-behebung-der-not-von-volk-und-reich-ermaechtigungsgesetz.html>>.

¹¹⁴ CORNWELL, John, s. 130.

Hlavními představiteli v jednání o konkordátu byl za Svatý stolec Eugenio Pacelli a za německou stranu to byl Ludwig Kaas¹¹⁵ a vicekancléř Franz von Papen. Hlavní jednání se točila kolem článku 31 navrhovaného konkordátu, v němž šlo o to, že katolická církev vyměnila svojí legislativní ochranu za rozpuštění katolické strany Zentrum, k čemuž v červenci roku 1933 také došlo. Nejenom, že měla být strana rozpuštěna, ale měla být zakázána i politická činnost všech členů katolického kléru a všech církevních organizací.¹¹⁶

Konkordát byl nakonec formálně podepsán 20. července 1933, ale k ratifikaci zatím nedošlo, neboť Vatikán se zdráhal udělat tak závažné rozhodnutí, zvláště když z Německa přicházely zprávy o množících se útocích nejen na katolickou církev, ale také Židy a židovské konvertity ke křesťanství. Církev nebyla v lehkém postavení. Velice stála o uzavření konkordátu, ale na druhé straně stály morální a náboženské problémy, které s sebou přinášela spolupráce s nacionálním socialismem. K tomu ještě nacisté v červenci schválili zákon o nucené sterilizaci „méněcenných“ jedinců, který jednoznačně odporoval přirozenému základnímu právu člověka. Toto právo společně s odsouzením využívání eugeniky¹¹⁷ formuloval Pius XI.¹¹⁸ již ve své encyklice *Casti connubii*¹¹⁹

¹¹⁵ Ludwig Kaas (1881 – 1952), římskokatolický kněz a předseda katolické strany Zentrum.

¹¹⁶ *Concordat Watch* [online]. 2003 [cit. 2011-04-15]. Reichskonkordat (with Hitler, 1933). Dostupné z WWW: <http://www.concordatwatch.eu/showkb.php?org_id=858&kb_header_id=752&kb_id=1211>.

¹¹⁷ Eugenika – pojem poprvé použitý v 19. století, zkoumání metod, které by vedly ke vzniku „lepšího člověka“.

¹¹⁸ Pius XI. (vlastním jménem Achille Ratti, 1857 – 1939), za jeho vlády bylo podepsáno množství mezinárodních smluv a konkordátů, včetně dvou nejkontroverznějších – Lateránských smluv a Říšského konkordátu. Během svého pontifikátu musel čelit nástupu třech totalitních režimů – komunismu, fašismu a nacismu. Ke konci svého života všechny tyto totality (některé ostřeji, některé méně ostřeji) ve svých encyklikách odsoudil.

¹¹⁹ Čisté manželství.

z roku 1930.¹²⁰ V této encyklice stálo. „*Neboť někteří lidé, příliš pečující o eugenické cíle, nespokojují se tím, že by jen dávali některé prospěšné rady, aby bylo bezpečněji postaráno o zdraví a zdatnost budoucího potomstva, což arci není proti zdravému rozumu, ale stavějí eugenický cíl nad jakýkoliv jiný, i vyššího řádu, a chtěli by, aby státní moc znemožnila manželství všem těm, od nichž, jak usuzují podle zásad a dohadů své vědy, nutno očekávati na základě dědičnosti potomstvo méněcenné a vadné, ačkoli jinak by byli tito lidé o sobě způsobilí, aby mohli manželství uzavříti. Ba dokonce chtějí, aby byli mocí zákona, po dobrém nebo po zlém, zákrokem lékařů zbaveni oné přirozené schopnosti.*“¹²¹

Nakonec byl konkordát, o který katolická církev tak stála, přes všechny rozpory a potíže ratifikován 10. září. Pro Hitlera to byl jasný úspěch, neboť od konkordátu dostal to, co požadoval. Pro katolickou církev to naopak zas takový úspěch nebyl. Církev se v odhadu Hitlera spletla, když si myslela, že je to rozumný člověk, který by byl schopný dodržovat úmluvy a smlouvy. Bohužel pro katolickou církev konkordát byl ze strany nacistů dodržován jen potud, dokud se jim to hodilo. Na druhé straně je faktem, že konkordát zůstal v platnosti i po pádu Hitlerova režimu.

¹²⁰ GODMAN, Peter, s. 43.

¹²¹ *Vatican.va* [online]. 2005 [cit. 2011-04-16]. CASTI CONNUBII. Dostupné z WWW: <http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii_en.html>.

3 PIUS XII. A HOLOCAUST

3.1 Volba nového papeže, problém Polska, začátek II. světové války

Pontifikát nového papeže začal krátce před vypuknutím II. světové války. Volba, která nikoho nepřekvapila, proběhla velmi hladce během dvou dnů a nový papež přijal jméno Pius XII. Přijetím tohoto jména dával okolí jasně najevo, že hodlá pokračovat v kurzu předchozího papeže, jehož politiku poslední léta silně ovlivňoval¹²², a který ho pro změnu připravoval na jeho budoucí roli. Přesto zde byl jeden podstatný rozdíl mezi kurzem, který nastolil Pius XII. a tím, který vedl, především v posledních letech své vlády, Pius XI. Tímto rozdílem bylo to, že nový papež dával přednost neutralitě a usmíření se s Německem. Pius XII. byl korunován 12. března 1939 – tedy jen tři dny před okupací zbytku Československa, k jejímuž společnému odsouzení společně s demokratickými státy se nepřipojil.¹²³ Možná již zde začala jeho politika striktní neutrality. Ačkoliv ve Třetí říši nebyla jeho volba přijata s přílišným nadšením, tak již dva dny po jeho volbě mu německý velvyslanec při Svatém stolci Diego von Bergen¹²⁴ odevzdal přání Führera a německé vlády.¹²⁵

Po okupaci zbytku Československa si Hitler začal dělat nárok na nový cíl – svobodné město Gdaňsk. To ale už bylo moc i na Anglii a Francii, které dosud dávaly přednost politice appeasementu, a tak se zaručily, že v případě anexe Polska se za něj postaví. Každý z nich jistě

¹²² HALAS, František, X., s. 395.

¹²³ FRIEDLÄNDER, Saul, *Pius XII. a III. říša*, Bratislava, 1967, s. 23.

¹²⁴ Diego von Bergen (1872 – 1944), německý velvyslanec ve Vatikánu, později nahrazen Ernstem von Weiszäckerem.

¹²⁵ FRIEDLÄNDER, Saul, s. 19.

věděl, že Gdaňsk by byl jen první krokem. Později by si chtěl Hitler podmanit celé Polsko, tak jako to bylo v případě Československa. Nový papež chtěl uskutečnit konferenci po vzoru Mnichovské, na které by se tato ožehavá otázka řešila. Mimo jiné se zde měly řešit problémy mezi Francií a Itálií ohledně vlivu v severní Africe. Doručil tedy pozvánku pěti evropským zemím – Británii, Francii, Německu, Itálii a Polsku. Je zajímavé, že pozvánku na tuto schůzku nedostala další velmoc – SSSR, k jehož zřízení se Pacelli stavěl značně odmítavě. Schůzka se nakonec neuskutečnila, protože Británie a Francie byly zklamané z výsledků Mnichovské dohody, Polsko věřilo zárukám, které mu daly západní mocnosti a Hitler byl již rozhodnut napadnout Polsko a tak rozpoutat světovou válku. Jediný Mussolini, který se stále více a více přimyká k Hitlerovi, se schůzkou souhlasil, neboť velmi dobře znal situaci své armády a válku si nepřál. Sám Hitlera varoval, že italská armáda nebude na válku připravena dříve jak v roce 1943.¹²⁶ Po uzavření paktu Ribbentrop – Molotov 23. srpna 1939, který byl platný až do napadení SSSR německými vojsky, už i ten největší optimista věděl, že vyhnout se válce je nemožné. Ve Vatikánu takové pozdvižení tato smlouva nevyvolala, neboť již nějaký čas se vědělo, že mezi nacistickým Německem a sovětským Ruskem probíhají námluvy.¹²⁷ Ačkoliv bylo Polsko po celá staletí silně katolicky založeno, tak veřejně na jeho podporu papež nevystoupil, ačkoliv ho o to francouzský velvyslanec Charles-Roux osobně požádal.¹²⁸ Ještě 31. srpna se ale papež snažil svou výzvou adresovanou, jak německé, tak polské vládě válce zabránit, ale již bylo pozdě.

¹²⁶ BLET, Pierre, s. 26.

¹²⁷ HALAS, František, X., s. 396.

¹²⁸ BLET, Pierre, s. 35.

Dne 1. září přepadl německý Wehrmacht Polsko a začala II. světová válka. 3. září Velká Británie a Francie, které Polsku slíbily podporu, společně vyhlásily Německu válku. Avšak 17. září vpadl do Polska z východu Sovětský svaz, jak v tajném dodatku protokolu bylo dohodnuto, a Polsko bylo poraženo a rozpuřeno vedví. Ačkoliv byla napadena země čítající kolem 34 miliónů obyvatel převážně římskokatolického vyznání, papeř opět výslovně německou agresi neodsoudil s tím „že poukázal na tradičný postoj Vatikánu, který sa vyhýba bezprostrednému zasahovaniu do medzinárodných záležitostí.“¹²⁹ Němci okamžitě začali v nově porobené zemi praktikovat velice brutální okupační moc – vyhánění polských obyvatel, jejich germanizaci, drancování polského hospodářství a kultury a především jejich vraždění. Zpočátku to bylo vraždění převážně polských elit – vysokoškolských profesorů, intelektuálů, ale také kněžích. Papeř se o Polsku zmínil 20. října ve své encyklice Summi pontificatus¹³⁰ „Krev nesčetných lidských bytostí i civilistů, vyvolává žalozpěv nad národem, jako je naše milované Polsko, které za svou věrnost k církvi a za své služby v obraně křesťanské civilizace zapsané nesmazatelným písmem v análech historie má právo na velkorysé a bratrské sympatie celého světa.“¹³¹ Během války bylo zavražděno či odvečeno do koncentračních táborů na 7 000 církevních hodnostářů.¹³² Kromě papeřova neodsouzení německých zločinů v Polsku bylo dalším sporným krokem jmenování gdaňského biskupa apořtolským administrátorem pro biskupství Chelmno-Pelplin¹³³, neboť to

¹²⁹ FRIEDLÄNDER, Saul, s. 37.

¹³⁰ Temnota nad zemí.

¹³¹ *Vatican.va* [online]. 2005 [cit. 2011-04-03]. SUMMI PONTIFICATUS. Dostupné z WWW: <http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii_en.html>.

¹³² BLET, Pierre, s. 87.

¹³³ BLET, Pierre, s. 89.

polská exilová vláda považovala za porušení konkordátu z roku 1925. Hitler se rozhodl dodržovat konkordát a vatikánské zákony jen na území staré říše, nikoli na nově okupovaných územích.

3.2 Itálie ve válce, porážka Francie, bombardování Říma

Nyní se papež snažil zaměřit na to, jak alespoň Itálii udržet stranou konfliktu, což se mu zatím dařilo. Mussolini i přes to, že viděl německý rychlý úspěch v Polsku, zůstával v neutralitě, což se však začalo postupem času měnit. Ačkoliv Mussolini a hrabě Ciano¹³⁴ tvrdili, že žádná válka nebude, že si jí italský lid nepřeje a italská armáda na ní není připravena, tak nakonec vše vykristalizovalo právě v její vyhlášení Francii 10. června 1940. Duce viděl další Hitlerův velký úspěch a obával se, že by válka skončila bez něj a bez možnosti ukořistit si pro sebe alespoň nějaký díl potencionální kořisti. Měsíc předtím však došlo k vpádu do Belgie, Nizozemí a Lucemburska, o čemž Svatý stolec již před samotným vpádem upozorňoval církevní hodnostáře v daných zemích prostřednictvím šifrovaných zpráv.¹³⁵ Po vpádu německých vojsk, poslal papež Pius XII. telegramy panovníkům napadených zemí, v nichž ale opět nebyl pojmenován ani odsouzen agresor. František X. Halas, velký znalec vatikánské diplomacie, na to říká: *„Je nesporné, že papež byl opatrný a že vyjadřovat se „diplomatically“ bylo jeho druhou přirozeností. Pro historiky neznalé církevní frazeologie je též nesnadné odhadnout přesně „sílu tónu“ projevů Pia XII. Naproti tomu platí, že přesný význam jeho kritik, byť zahalených nebo všeobecných, zpravidla vždy velmi dobře pochopili ti, na něž papežova slova mířila.“*¹³⁶ Hitler si z těchto telegramů moc velkou hlavu nedělal, což se nedá říct o Mussolinim, který to bral jako útok na

¹³⁴ Galeazzo Ciano (1903 – 1944), Mussoliniho zeť a italský ministr zahraničí.

¹³⁵ HALAS, František, X., s. 396.

¹³⁶ HALAS, František, X., s. 397.

svou politiku. Texty telegramů byly zveřejněny druhý den v L'Osservatore Romano a prodavači či kupující byli bití a výtisky ničeny.

Mussolini vyhlásil válku Spojencům, Francie padla a jedinou zemí, která osamoceně bojovala proti Hitlerovi, byla Anglie, která se nehodlala vzdát. Novou snahou papeže teď bylo ušetřit Řím před bombardováním spojeneckých letadel, což se mu až do roku 1943, kdy se v Itálii vylodili Spojenci, a Řím byl okupován Němci, víceméně dařilo. Na jedné straně byl Vatikán samostatným státem, který s ani jednou válčící stranou nebyl ve válce, byl neutrální a na jeho území se nacházelo mnoho cenných kulturních památek. Na straně druhé se nacházel na území Říma, které bylo hlavním městem země, jež bojovala po boku agresora ve válce. Navíc neodsouzení těchto agresorů ze strany Vatikánu, bombardování Londýna a smrt jeho obyvatel nebyl moc pádný argument pro Spojence. Navzdory tomu Řím nebyl bombardován prakticky až do druhé poloviny války.

3.3 Vstup USA do války, přepadení SSSR

Dne 7. prosince přepadlo japonské letectvo americkou základnu na Havaji Pearl Harbor a tímto se původně evropský konflikt rozrostl do celosvětového měřítko. Vatikán navázal s Japonskem diplomatické styky, což se samozřejmě u Američanů, kteří to považovali za významný propagandistický akt, nesetkalo s velkým nadšením. Tyto námluvy však začali probíhat již před 7. prosincem 1941.¹³⁷

Půl roku předtím, 22. června 1941, byl přepaden Sovětský svaz. Šlo o největší vojenskou operaci v dějinách, kdy se střetly dvě totalitní diktatury, tolik odlišné, přesto v lecčems podobné. Spojenci okamžitě navázali diplomatickou aktivitu s napadeným Sovětským svazem, což pro

¹³⁷ BLET, Pierre, s.

Vatikán bylo značně problematické, neboť ke komunistické ideologii měl zcela negativní postoj. Svatý stolec viděl, jak v roce 1940 Sovětský svaz ke svému území připojil pobaltské země, část Rumunska a rok předtím hlavně část katolického Polska a věděl, již z dřívějšího, jak s katolíky Stalinův režim zacházel. Prezident Spojených států amerických Franklin Delano Roosevelt¹³⁸ papeže požádal, aby americkým katolíkům vysvětlil, že pomoc Sovětskému svazu není porušením zásad, které byly sepsány v encyklice Pia XI. *Divini redemptoris*, kde se výslovně zakazovala jakákoliv spolupráce mezi katolíky a komunisty. Neměla to být podpora komunismu, ale podpora ruskému lidu na obranu jeho napadené země a papež této prosbě ochotně vyhověl, i když si zde vyhradil, že „*biskupové mají zachovat naprosté mlčení o tom, že jde o jeho instrukci, a předkládat uvedený výklad jako svůj vlastní.*“¹³⁹ Přes tento vstřícný krok vůči americké vládě se přesto papež k německému vpádu do Ruska nestavěl tak negativně, jelikož si přál porážku komunismu, avšak ne za takovou cenu, jakou nabízeli nacisté, kteří se stavěli do role křížáckých obránců křesťanství.

3.4 Holocaust

Útok na SSSR z pohledu nacistů nebyl jen obyčejným válečným konfliktem, ale byl válkou na život a na smrt. Hlavní roli zde hrála ideologická stránka věci – životní prostor na Východě, zničení bolševismu a hlavně židovství. Již na počátku ledna 1939 dal Hitler ve svém nechvalně proslulém projevu jasně najevo, co měl s Židy v plánu. „*Kdyby mezinárodní Židovstvo uspělo v Evropě nebo jinde ve své snaze uvrhnout národy do světové války, výsledkem nebude bolševizace Evropy*

¹³⁸ Franklin Delano Roosevelt (1882 – 1945), americký politik a 32. prezident USA.

¹³⁹ HALAS, František, X., s. 399.

*a vítězství judaismu, ale vyhlazení židovské rasy.*¹⁴⁰ Represálie vůči Židům byli v Německu od té doby, co se Hitler dostal k moci, zcela běžnou praxí. Po přepadení Polska začala okamžitě vznikat ghetta, do kterých bylo vměstnáno statisíce Židů, kteří žili a umírali ve zcela nuzných podmínkách. Obrázky z přeplněných ghett poté Němci využili k přípravě svého propagandistického filmu *Der ewige Jude* (Věčný Žid).

V prvních dvou letech války byly antisemitské zákony přijaty ve všech Hitlerovských satelitech. Antisemitské zákony, které definovaly židovství podle rasy a ne podle vyznání, a které je zbavily občanských práv a od roku 1942 ve zbytku Evropy¹⁴¹ označily žlutou hvězdou, byly přijaty i Vichystickou vládou¹⁴². V celé Francii žilo před válkou kolem 320 000 Židů.¹⁴³ Přestože různé zákazy a příkazy platily v obou částech Francie, tak o něco lépe se měli Židé v její jižní části, kde nemuseli být hvězdou označeni. Tak jako v ostatních zemích i ve Francii byli mezi prvními pronásledovanými a deportovanými Židé, kteří neměli francouzskou státní příslušnost. Deportovaní nejdříve odjížděli do sběrných táborů, z nichž ten nejznámější se nacházel v Drancy, a poté na východ do vyhlazovacích táborů. Opatření proti Židům a zvláště těm „vlastním“ a jejich deportace vyvolala ve Francii velký rozruch. Část francouzských biskupů sice maršálu Pétainovi vyjádřila svou loajalitu, avšak další část biskupů ze svých kazatelen společnost se svými proti deportačními postoji seznámila. Tyto protesty nebyly příkazem

¹⁴⁰ CORNWELL, John, s. 257.

¹⁴¹ Kromě Polska, kde toto nařízení platilo již od roku 1940.

¹⁴² Vláda ve Vichy (1940 – 1944) pod vedením maršála Pétaina spolupracovala s Německem, nacházela se na formálně neokupované části Francie.

¹⁴³ ŠTĚPKOVÁ, Tereza, *Holocaust.cz* [online]. 2010 [cit. 2011-04-09]. Holocaust ve Francii. Dostupné z WWW: <<http://holocaust.cz/cz2/history/countries/france>>.

z Vatikánu¹⁴⁴, ale byly spontánní reakcí francouzských církevních představitelů na neutěšitelnou situaci Židů. Církevní instituce sami organizovali pomoc židovským dětem a internovaným hlavně v jižní zóně.

Hitlerovské satelity, které se na první pohled tvářily, že uctívají křesťanské hodnoty, měly každé své specifikum. Jedno však měly společné – náruživě a velice rády arizovaly. Slovensko s deportacemi začalo a navíc Německu za deportace platilo. Chorvatsko své Židy pronásledovalo a zabíjelo převážně na svém území. Relativně nejlépe se měli maďarští Židé. V Maďarsku se masové deportace neprováděly do té doby, dokud Říše nepřevzala nad zemí v roce 1944 úplnou kontrolu. Německý spojenec – Itálie byla kapitolou sama pro sebe.

Období let 1939 – 1941 bylo také obdobím nejistoty, kdy sice byly německými spojenci přijaty antisemitské zákony, v Polsku byli Židé soustředěni v ghettech a v pobaltských státech již probíhaly plánované pogromy, ale z druhé strany ještě Němci neměli stanovený jasný plán, co s Židy dál. Situace se změnila s útokem na Sovětský svaz, s ním šla ruku v ruce plánovaná fyzická likvidace židovského obyvatelstva. Likvidace, jež se podle nacistických plánů měla týkat jedenácti milionů Židů. V Německu, jeho satelitech a na územích Německem ovládaných bylo vydáno nařízení, aby byli Židé povinně označeni potupnou Davidovou hvězdou, což na ně mělo zcela demoralizující vliv. Katolická církev se proti tomuto nařízení ihned ohradila, i když její ohrazení se netýkalo všech Židů, ale jen těch, kteří konvertovali ke křesťanství. Na tyto židovské konvertity se totiž vztahovala stejná práva a úmluvy jako na křesťany. Pro ně, stejně tak jako pro katolíky, byl nejvyšší hlavou a autoritou papež. Ale ani tito konvertité nakonec stejně nebyli ušetřeni konečného řešení.

¹⁴⁴ FRIEDLÄNDER, Saul, s. 92.

Až do tohoto roku také Němci podporovali dobrovolnou emigraci Židů z Německa a jím okupovaných zemí a Vatikán se angažoval v pomoci najít zemi, která by Židy, v tomto případě hlavně pokřtěné, přijala.¹⁴⁵ Bohužel tato snaha přišla vniveč, jelikož skoro každá země na světě buď nechtěla ožebračené Židy přijmout, a nebo vydávala tak směšně malé přistěhovalecké kvóty, které nemohly pojmout všechny zájemce. Roku 1941 započali Němci s transporty Židů z Říše a Protektorátu Čechy a Morava dále na východ do Polska, a tím se změnila i politika Svatého stolce. Vatikán se již nesnažil podporovat emigrace, o kterých stejně věděl, že jsou neuskutečnitelné, ale začal brojit proti deportacím, a proti tomu jakým způsobem byly prováděné.

V Německu a na území jím ovládaných měl papež a jeho vyslanci velice ztížené podmínky, neboť Němci jakoukoliv snahu o zjištění, kam transporty směřovaly či co se stalo s lidmi po jejich příjezdu, ignorovali. Odlišná situace byla v satelitech, kde měl Svatý stolec podstatně větší možnost manévrovat. Jde hlavně o Chorvatsko a Slovensko, kde prezidentem byl katolický kněz a většinová část obyvatel i členů vlády se hlásila ke katolickému vyznání. V březnu roku 1942 byl ze Slovenska, kde si převážná část občanů uvědomovala, že protižidovské zákony jsou v rozporu s křesťanskými zásadami, na východ vyslán první transport. Během roku 1942, kdy začaly hromadné deportace nejenom ze Slovenska, ale i z většiny států Evropy (Francie, Nizozemí, Říše, ...) se jak ke Spojencům, tak i do Vatikánu začaly dostávat různé zprávy a zvěsti o tom, co se děje v táborech v Polsku, kam transporty směřovaly. Protože se ale zdály být příliš fantaskní a šílené, nepovažovaly je obě strany za příliš věrohodné. Přesto se Spojenci snažili přesvědčit papeže, aby tyto zvěrstva odsoudil. Zprávy o konečném řešení z úst Spojenců se mohly brát jako propaganda, ale z úst takové morální autority, jakou byl papež,

¹⁴⁵ BLET, Pierre, s. 161.

už se s nimi muselo počítat. První noviny, které přinesly zprávy o pronásledování a vraždění Židů byly britské Daily Telegraph. Později je převzaly americké The Times, a také se objevily ve vysílání BBC, jejímž prostřednictvím se dostaly i do okupovaných zemí.¹⁴⁶ Od této doby bylo veřejnosti známé, co se s Židy v Polsku a v SSSR děje.

Mezi nejvýznamnější zprávy o vyvražďování Židů patřila zpráva Kurta Gersteina¹⁴⁷, jehož postavu proslavil Rolf Hochhut¹⁴⁸ ve své slavné, proticírkevně založené hře, Náměstek a Zpráva dvou slovenských Židů Vrby a Wetzlera o německých vyhlazovacích táborech Osvětim a Březinka.¹⁴⁹ Gerstein, který zemřel ve francouzském vězení, ve své zprávě z roku 1942 podal svědectví o vraždění Židů plynem v Belzeci a Treblince. Také zde zmiňoval, že své svědectví předal švédskému velvyslanci a dalším stovkám lidí, a že o to samé se snažil i u papežského nuncia v Berlíně, u kterého ale nepochodil.¹⁵⁰ Druhá zpráva se datuje do roku 1944 a upozorňovala nejen na plánované deportace maďarských Židů, ale ukazovala život a zvláště masové vraždění v osvětimském vyhlazovacím táboře. Proč Svatý stolec nechtěl Gersteinovu zprávu akceptovat, když z různých zdrojů slyšel v podstatě to samé, avšak s různími se detaily a počty zavražděných? Sama církev přeci nemohla být tak naivní a věřit, že nemocní a staří jsou odváženi na práci.

¹⁴⁶ CORNWELL, John, s. 262.

¹⁴⁷ Kurt Gerstein (1905 – 1945), příslušník SS, který seznámil svět s metodou vraždění Židů .

¹⁴⁸ Rolf Hochhut (1931), německý dramatik.

¹⁴⁹ *Holocaust.cz* [online]. 2004 [cit. 2011-04-10]. Zpráva Vrby a Wetzlera o německých vyhlazovacích táborech Osvětim a Brzezinka. Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/zprava_vrba>.

¹⁵⁰ GERSTEIN, Kurt. *Kqt.sweb.cz* [online]. 2005 [cit. 2011-04-10]. Svědectví Kurta Gersteina. Dostupné z WWW: <http://kqt.sweb.cz/svedectvi_kg.htm>.

V prosinci téhož roku uveřejnili Spojenci prohlášení, v němž odsuzovali vraždění Židů a pachatelům vzkázali, že budou stíháni a trestně odpovědni za své hrozné činy. *„Tieto vlády (spojenecké vlády) došli na základe mnohých zpráv, ktoré dostaly z Európy, k záveru, že nemecké úrady sa neuspokojili s tým, že upreli najzákladnejšie ľudská práva osobám židovskej rasy vo všetkých oblastiach, podrobených ich barbarskému panstvu, ale začínajú uskutočňovať Hitlerom často hlásaný zámer, že vykynožia všetko židovské obyvateľstvo v Európe. Vyššie uvedené vlády a Francúzsky národný výbor ... znovu potvrdzujú svoje slavnostné rozhodnutie, že sa postarajú, aby tí, ktorí sú za tieto zločiny zodpovední, neušli trestu.“*¹⁵¹

Na nepodpoření této výzvy ze strany papeže mohla mít vliv i situace, která se odehrála půl roku před tímto prohlášením v Holandsku. Křesťanské církve v čele s katolickými biskupy proti deportacím nemlčely a pohrozily Němcům, že v případě deportací budou následovat jejich protesty. Vládnoucí německá správa se tohoto protestu zalekla a navrhla, že z deportací vyjme alespoň židy pokřtěné. Církev se s tímto nehodlala smířit a vydala pastorační list, který ostře odsoudil rasistické základy nacismu. Na což nacisté okamžitě zareagovali tím způsobem, že sebrali všechny pokřtěné židy a poslali je do Osvětimi.¹⁵² Ačkoliv se zdálo, že nacisté se ničeho nebáli a měli neomezenou moc, opak byl pravdou. Němci se velmi střežili jakékoliv formy veřejného protestu. Vzpomeňme na protesty a známá kázání biskupa Galena¹⁵³ proti akci T4 (euthanasii), které byly pro nacisty natolik nepříjemné, že samotnou akci alespoň

¹⁵¹ FRIEDLÄNDER, Saul, s. 100.

¹⁵² CORNWELL, John, s. 264.

¹⁵³ Clemens August von Galen (1878 – 1946), německý biskup a velký kritik Hitlerova režimu.

oficiálně ukončili a po jejím oficiálním ukončení se již nezabýjelo v tak velkém měřítku.

Ve stejném roce pronesl papež svůj slavný štědrovečerní projev, na který s takovou netrpělivostí čekal celý katolický svět a kde stálo – *„Aniž se čímkoli seabeměně provinily a výhradně pouze z prostého faktu své národnosti anebo rasy, byly statisíce osob odsouzeny k smrti anebo k postupnému vyhlazování. [...] Je pro nás útěchou vědomí, že morální a duchovní pomoc našich reprezentantů nám umožnila poskytnout posilu velkému množství těchto utečenců, bezdomovců a těchto vystěhovalců počítaje v to i neárijce.“*¹⁵⁴ Ačkoliv zde nezmínil o jakou národnost nebo rasu jde, milióny zredukoval na statisíce a ani slůvkem se zde nezmínil o nacismu, přesto papežovi obhájci tento projev brali a stále berou, jako jasné odsouzení nacistických zločinů vůči evropským Židům. U Spojenců tento projev rozhodně nesplnil to, co od něj očekávali, protože papež neupustil od vágních formulací a věci nenazval svými pravými jmény. Ani u nacistů tento projev nevyvolal žádné velké pozdvižení. Němci, kteří tak jako Spojenci očekávali od papeže tvrdší slova a odsouzení svého chování vůči Židům a porobeným národům byli nakonec s celkovým vyzněním vánočního projevu celkem spokojeni.¹⁵⁵

Od roku 1942 – 1943, kdy se porážka Německa po bitvě u Stalingradu jevila čím dál pravděpodobnější, vzrůstal u Svatého stolce strach z bolševizace Evropy. Navíc v této době se znova začaly přiostrřovat vztahy mezi Vatikán a Říší. Vatikán totiž již od počátku operace Barbarossa doufal, že v patách Wehrmachtu bude šířit rekatolizaci východu. Už od 30. let existovala ve Vatikánu Papežská ruská kolej (Russicum)¹⁵⁶, kde se seminaristé a studenti připravovali na svou

¹⁵⁴ HALAS, František, X, s. 270.

¹⁵⁵ FRIEDLÄNDER, Saul, s. 105.

¹⁵⁶ CORNWELL, John, s. 244.

misí v Sovětském svazu. Nově jmenovaný ministr pro obsazená východní území Alfred Rosenberg¹⁵⁷ vydal nařízení, jímž se zakazoval vstup katolickým kněžím na nově dobytá východní území. Dalším sporem bylo nedodržování konkordátu a pronásledování církve nejen v Říši, ale i na okupovaných územích a to hlavně v Polsku. Papež neuvěřil Stalinově prohlášení o náboženské svobodě v Rusku. Považoval to jen za propagandistický akt a moc dobře si uvědomoval, co by se stalo s katolíky a katolickou církví na územích, která by se dostala pod jeho nadvládu. Navíc toto prohlášení nahrávalo Stalinovi, protože on útlak křesťanské církve ve své říši propagandisticky povoloval. Hitler naopak v Německu a na obsazených územích církev pronásledoval. Církev a církevní hodnostáři byli perzekuováni, posíláni do koncentračních táborů a zabíjeni. Nepřál si, aby se vztahy s církví upravily na celém tzn. novém území, ale jen na území staré Říše před rokem 1939. Tento důvod byl zcela prozaický – Hitler nechtěl, aby se církev vměšovala do interních německých záležitostí na okupovaných územích.

V téže době Němci přistoupili k likvidaci varšavského ghetta. Od července 1942 byli Židé denně odváženi do vyhlazovacích táborů v Belzeci a Treblince. O rok později, kdy ve Varšavě zbývala již jen poslední hrstka Židů, došlo k jejich ozbrojenému povstání. Ačkoliv Židé neměli dostatek potravin a zbraní dokázali nacistické přesile vzdorovat téměř měsíc. V půlce dubna 1943 mohl Jürgen Stroop do Berlína oznámit, že povstání ve varšavském ghettu bylo potlačeno. Některým povstalcům se z ghetta podařilo uprchnout, ale většina statečných bojovníků byla buď na místě popravena, a nebo byla odvezena do vyhlazovacích táborů. Několika tisícům osob se podařilo z ghetta před

¹⁵⁷ Alfred Rosenberg (1896 – 1946), člen NSDAP a hlavní stranický ideolog, v roce 1942 jmenován říšským ministrem pro obsazená východní území, popraven v Norimberku.

jeho samotnou likvidací dostat ven a ukryt. Šlo především o děti, které byly ukrývány v katolických sirotčincích, kostelech či rodinách.¹⁵⁸

V roce 1944, kdy se válka chýlila ke svému konci, a ani ten největší optimista již nemohl doufat v zázrak výhry nacistického Německa, začala nejsmutnější kapitola vyhlazování Židů. I přes to, že se Sověti a z druhé strany Američané a Britové čím dál více přibližovali k Berlínu, se nacistická vyhlazovací mašinérie nehodlala zastavit. Právě naopak. Nacisté se rozhodli zbavit poslední velké, žijící, evropské, židovské komunity. Nacisté již od roku 1942 na maďarskou vládu naléhali, aby s konečným řešením, které v Evropě probíhalo v plném proudu, začala. Ovšem Maďaři se místo na konečné řešení chtěli zaměřit na to, jak se po stalingradské porážce vymanit z německého područí. Tyto námluvy však neunikly německé pozornosti a v březnu 1944 Němci okupovali Maďarsko. Do čela vlády se postavil proněmecky a pronacisticky smýšlející Döme Sztójay. S okupačními vojsky přišel i Adolf Eichmann, který byl pověřen vyřešením „maďarského problému“. Eichmann na nic nečekal a okamžitě po svém příjezdu začal s represemi namířenými proti početnému židovskému etniku.

Židům byla, jako ve všech ostatních zemích, upřena téměř všechna práva. Byli označeni Davidovou hvězdou a soustředěni v ghettech, ze kterých byli po pár týdnech odtransportováni na východ. V této době již nikdo nepochyboval o tom, co Osvětim znamená. Navíc v dubnu se Spojencům do rukou dostal veledůležitý dokument. Byla to zpráva dvou slovenských Židů, kterým se podařilo utéci z Osvětimi. Ve své zprávě podali vyčerpávající a podrobné informace o fungování osvětimské vyhlazovací mašinérie. Ačkoliv se ve zprávě uvádí, co ve skutečnosti znamená německý eufemismus „přesídlování na východ“ a nacházela se

¹⁵⁸ *The Righteous Among The Nations* [online]. 2010 [cit. 2011-04-21]. Smuggling Children out of the Ghetto. Dostupné z WWW: <http://www1.yadvashem.org/righteous_new/poland/sendler.html>.

zde i zmínka o připravované akci vůči maďarským Židům, tak dodnes není jednoznačně vysvětleno, proč byla tato zpráva zveřejněna až po začátku masových deportací.

Prakticky již od začátku deportací, které začaly v květnu téhož roku, a které se týkaly převážně Židů z venkova, proti nim papežský nuncius v Maďarsku, Angelo Rotta nepřestával protestovat. Protestoval nejen ve jménu pokřtěných židů, ale i ku prospěchu těch, kteří se rozhodli Židy zůstat. „Bohužel“ tvrdil „německý tlak je příliš silný a Němci nedovolují rozlišovat mezi pokřtěnými nebo nepokřtěnými Židy.“¹⁵⁹

Samotný papež byl pod tlakem již od počátku nacistické okupace. Nejen Spojenci po něm žádali, aby se veřejně vyjádřil k deportacím a odsoudil je, ale i nuncius Rotta „hlásil, že by přímá intervence Svatého stolce byla zvláště užitečná, neřku-li nutná.“¹⁶⁰ Papež tak učinil 25. června tedy v době, kdy Řím byl již pod Spojeneckou ochranou. Bohužel ani přes tuto ochranu se nevyjádřil přímo. V telegramu adresovaném generálu Horthymu stálo „Z mnoha stran k Nám docházejí prosby, abychom se zasadili o to, aby se v tomto ušlechtilém a rytířském národě nerozšiřovalo a nezvětšovalo utrpení již tak těžké a snášené tolika nešťastnými pro jejich národnost nebo jejich rasu. [...] Proto se My osobně obracíme na Vaši Výsost a vyzýváme všechny její ušlechtilé city v plné důvěře, že bude chtít konat dobro, jaké je v její moci, aby bylo tolik nešťastných ušetřeno dalšího smutku a dalších bolestí.“¹⁶¹ Papež nebyl jediným, který intervenoval ve prospěch zastavení deportací. Dalšími významnými osobami byli americký prezident F. D. Roosvelt, švédský král Gustav V. či prezident mezinárodního výboru Červeného kříže. Do konce června, kdy

¹⁵⁹ BLET, Pierre, s. 213.

¹⁶⁰ BLET, Pierre, s. 216.

¹⁶¹ BLET, Pierre, s. 217.

Horthy deportace zastavil, bylo do Osvětimi během dvou měsíců odtransportováno asi 440 000 Židů.¹⁶²

Horthy, který byl zaskočen tím, co se v jeho zemi děje provedl čistku na ministerském postu a zrušil Eichmannův úřad. Snažil se navázat spojení se Sověty, avšak Němci byli na takovouto eventualitu připraveni. Vláda byla svrhnuta, Horthy byl vydíráním donucen se vzdát úřadu a Ference Szalási, vůdce pronacistických Šípových křížů byl jmenován ministerským předsedou. Po jeho jmenování se rozběhla další vlna židovských represí, která tentokrát byla namířena proti Židům z hlavního města, kteří do této doby byli chráněni. V této době již nefungovaly plynové komory, které byly z Himmlerova rozkazu demontovány, a tak byli Židé nesmyslně a pěšky hnáni do Říše, a také byli masově zabíjeni příslušníky Šípových křížů přímo v Budapešti. V této době spojili své síly papežský nuncius Rotta a švédský, španělský, portugalský a švýcarský velvyslanec a zaslali maďarské vládě své protesty. Tyto vlády také Židům vydávaly falešné pasy či dokumenty. Převážně prostí řeholníci a duchovní s odvážným nunciem Rottou v čele, s opět papežovou vágní výzvou, „*aby biskupové a věřící znásobili pomoc všem obětem války bez ohledu na jejich rasu*“¹⁶³ zachránili tisíce Židů tím, že jim vydávali ochranné listy či pašovali do ghatt potraviny. Bohužel i přes tuto snahu padlo za oběť maďarskému holocaustu přes 560 000 Židů.¹⁶⁴

3.5 Poválečný pohled na Piovy aktivity za II. světové války

Pius XII. byl hlavou katolické církve, chránící důsledně její zájmy a práva a také jejím nejviditelnějším reprezentantem v nejhorší možné době, neboť lidstvo se muselo potýkat s Hitlerem a jeho nacistickou

¹⁶² KONTLER, László, s. 354.

¹⁶³ BLETT, Pierre, s. 220.

¹⁶⁴ ŠTĚPKOVÁ, Tereza. Holocaust.cz [online]. 2006 [cit. 2011-04-14]. Holocaust v Maďarsku. Dostupné z WWW: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/countries/hungary>>.

klakou, která chtěla ovládnout celý svět a zbavit se všech, kteří nesdíleli jejich přesvědčení, a které považovali za méněcenné. V první řadě to byli Židé, které obviňovali za všechno zlé, co se Německu přihodilo a vykreslovali je, jako podřadný národ, který nemá právo na bytí. Před vypuknutím války, ke které Spojenci svou laxní politikou appeasementu přispěli, se nacisté omezili „jen“ na slovní výpady a omezování občanských a osobních práv a svobod. S příchodem II. světové války se však jejich přístup k židovské otázce změnil a nacisté přistoupili k fyzické likvidaci nejdříve jen židovských mužů, s postupem času, kdy se válka nevyvíjela podle Hitlerových představ, však k celkové likvidaci evropského židovstva.

Papež stál v nelehké situaci. Ačkoliv si dobrovolně, což mu bude později vyčítáno, zvolil neutralitu a snažil se nevměšovat do záležitostí mezi Spojenci a Hitlerem, byl k tomuto vměšování z obou stran nucen. Z morálního hlediska se podle mého měl veřejně za Spojence postavit, neboť to oni bojovali proti nacistickému zlu, které vyprovokovalo II. světovou válku, které nerespektovalo žádnou mezinárodní dohodu, lhalo a především zabíjelo nevinné lidi.

Papežovo mlčení ohledně systematické likvidace Židů, ke které se přistoupilo v roce 1941, a o které se od roku 1942 mezi Spojenci a Vatikánem minimálně něco tušilo, dodnes vrhá stín nejen na křesťansko-židovské vztahy, ale činí to problémy i samotnému Vatikánu, protože v očích nejenom laické veřejnosti je římskokatolická církev institucí, která během II. světové války selhala.

Již během války různí židovští představitelé ať už z Evropy, Ameriky či Palestiny uznávali pomoc Svatého stolce pro své pronásledované souvěrce a upřímně oceňovali papežovu snahu, i když častokrát bohužel marnou. Po jeho smrti v roce 1958 přicházely do Vatikánu kondolence

z řad vysokých izraelských vládních činitelů. Např. Golda Meirová¹⁶⁵ Pia XII. nazvala velkým služebníkem míru.¹⁶⁶ Tyto pochvalné ódy na papežovu osobu jsou zcela v rozporu s tím, jak začaly po jeho smrti vycházet různé spisy hodnotící jeho postoje během poslední světové války. První signálem ke změně pohledu na Piovu válečné aktivity byla hra německého dramatika Rolfa Hochhuta.

V roce 1963 vydal svou slavnou a velice kontroverzní divadelní hru *Náměstek*. Tato hra se zabývala postojem katolické církve a papeže k informacím ohledně vyvraždování evropského židovstva. Církev, která zde byla prezentovaná osobou papežského nuncia Orseniga, odmítla uvěřit informacím, které jí dal očitý svědek plynových komor. Papež, který se poprvé objevil, až ve čtvrtém jednání¹⁶⁷ zde byl vykreslen jako zcela negativní osoba a bezcitný člověk, který se staral jen o své investice a zavíral oči před konečným řešením. Tato kontroverzní hra, o níž se dnes soudí, že autor byl agentem KGB a psal „na objednávku“, bohužel z papeže pro širší neznalou veřejnost udělala hrabivého člověka, který měl slabost pro nacismus, což je ovšem značně kontroverzní až absurdní tvrzení. Bohužel takto zjednodušený pohled, navíc podpořený tím, že jde o skutečné historické osoby, které v této hře vystupují, je značně obtížné pro širší veřejnost vyvrátit. Ale Rolf Hochhut se před ní velice zdiskreditoval sám, když veřejně vystoupil na obhajobu svého přítele, Davida Irvinga, známého historika a popírače holocaustu, který byl několikrát vězněn.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Golda Meirová (1898 – 1978), první žena v křesle izraelského ministerského předsedy.

¹⁶⁶ HALAS, František, X., s. 402.

¹⁶⁷ HOCHHUTH, Rolf, *Náměstek*, Praha, 1966, s. 195.

¹⁶⁸ David Irving (1938) je britský kontroverzní historik zabývající se literaturou faktu převážně z doby II. světové války.

Na druhé straně ovšem samotná hra, a to co se kolem ní po jejím vydání začalo dít, přispěla k tomu, že se o papežových činech během války rozpoutala diskuze, a seriózní historici se snažili dopátrat autentické dokumentace. Tato diskuze až doposud nemá jasného vítěze, neboť na jedné straně existují Piovi obhájci, často i z židovských řad (Pinchas Lapide, David G. Dalin), kteří bojují proti diskreditaci bývalé hlavy katolické církve a naopak tvrdí, že papež díky svému „mlčení“ zachránil statisíce Židů před jistou smrtí. Na straně druhé zde existují i papežovi „odpůrci“, kteří tvrdí, že jako hlava katolické církve selhal. Přiznávají mu určitou zásluhu v záchraně Židů, ale tvrdí, že díky svému mlčení jich sice zachránil tisíce, ale svým důrazným prohlášením jich mohl zachránit miliony. A přestože od Piovy smrti spatřilo světlo světa mnoho nových dokumentů, které vnesly do této problematiky nové informace, nezdá se, že by obhájci a odpůrci došli ke shodné interpretaci jeho osoby.

Kdyby tedy papež promluvil, tak mohl Židům dát jasnou a přesnou informaci, co se s nimi stane. Této informaci by věřili, protože by ji tvrdila morální autorita, jejíž slova by měla velký dosah na straně jedné a na straně druhé by tím způsobil velké problémy Hitlerovi. Vůdce chtěl mít v zázemí klid, protože situace na frontě se nevyvíjela přesně podle jeho představ a již by nemohl nadále zastírat, co se s Židy na východě ve skutečnosti opravdu děje. Obhajoba, že veřejným protestem by vše ještě zhoršil zde podle mého tak úplně neobstojí, neboť co mohlo být horší, než to, co v dané chvíli probíhalo v Polsku a na východě.

Neodvažuji se tvrdit, že papež ve své roli selhal, neboť to je příliš snadné a pohodlné. Pro pohodlnost a hlavně vzbuzení senzace se také často zapomíná na papežovu snahu a hlavně nezpochybnitelnou zásluhu při záchraně tisíců lidí. Na straně druhé se ovšem musím přiznat, že mě tragédie židovského národa naplno zasáhla a nemohla jsem se tak úplně při svém hodnocení odprostit od vědomí, že zatímco Židé umírali v přeplněných ghettech a byli systematicky likvidováni v plynových

komorách, tak ve Vatikánu se přemýšlelo nad tím, jak sice likvidaci odsoudit, ale tak aby si nacisté toto odsouzení nemohli vztáhnout na sebe. Tato iniciativa nakonec dopadla tak, že papež se nikdy neodvážil veřejně a naplno odsoudit tyto nelidskosti a pro mnohé se tak stal ne přímo Hitlerovým papežem, ale minimálně papežem, kterým věděl a nepromluvil.

4 ZÁVĚR

Papež Pius XII. na Petrův trůn nastoupil ve velmi neklidné a temné době a během svého života se musel potýkat se dvěma diktaturami, které prakticky po celé 20. století ovlivňovali život v celé Evropě. Ačkoliv se budoucí papež k oběma diktaturám stavěl zamítavě, přesto mezi nimi dokázal rozlišovat. Na nacionální socialismus a fašismus prezentovaný Hitlerem a Mussolinim nahlížel, jako na režimy s kterými se dá vyjednávat. Byl ještě navíc ovlivněn tím, že dlouhou dobu strávil v Německu jako nuncius a k německému národu choval velmi kladný postoj, což ho později ovlivnilo při vyjednávání o konkordátu, který ve své podstatě církvi víc vzal, než dal. Oproti těmto dvěma ideologiím, stála ideologie třetí – komunismu, kterou však striktně odmítal a nebál se jí veřejně odsoudit.

Již před válkou se papež angažoval v záchraně míru, který se ale po uzavření Paktu Ribbentrop-Molotov rozplynul. Protože Itálie byla německým spojencem a dříve či později se od ní očekávalo, že vstoupí do války, papež se snažil, aby se právě tomuto vyhnul. Což se mu ale také nepodařilo, neboť Mussolini se chtěl podílet na dělení francouzské kořisti. Po začátku války se snažil angažovat v pomoci zvláště civilistům, kteří válkou trpěli nejvíce. Jeho snahy v charitativní a humanitární činnosti jsou zcela nezpochybnitelné. Avšak jeho snahy na poli diplomatickém během války byly a jsou dodnes předmětem sporů. Papežovu pověst kalilo hned několik skutečností. Za prvé to byla jeho snaha zůstat v pozici, kterou by si ani jedna válčící strana nemohla vyložit špatně. Za druhé to byl fakt, že neodsoudil zvěrstva, která páchali nacističtí katani na katolickém kléru v tradičně silně věřícím Polsku, a za třetí to bylo vědomí, že přes nesporné důkazy, které do Vatikánu přicházely od roku 1942, nikdy neodsoudil nacismus a vyvražďování Židů a to ani potom, co Řím byl pod ochranou Spojenců.

Pohled na Pia XII. se postupem času proměňoval. Během svého života a krátce po smrti byl opěvován jako člověk, který výraznou měrou přispěl k míru a ze strany četných židovských představitelů byl chválen za svou zásluhu na záchraně několika tisíc Židů. Tento pohled se začal měnit od začátku 60. let a dodnes bychom mezi historiky i laiky věnujícími se vztahům mezi katolickou církví a judaismem nenašli výbušnějšího tématu. V poslední době opět tuto debatu rozvířila skutečnost, že současný papež Benedikt XVI. se Pia XII. rozhodl kanonizovat, což se v žádném případě nelíbí představitelům židovských obcí, kteří mu ještě neodpustili jeho mlčení během holocaustu.

Ať už patříme k Pioovým odpůrcům či příznivcům, a ať už na něj máme jakýkoliv názor, tak si musíme uvědomit jednu věc. Tou věcí je to, že dějiny změnit nemůžeme, ale můžeme se z nich maximálně poučit.

Cílem práce bylo zmapovat a sestavit ucelený pohled na aktivity Svatého stolce během II. světové války a dále jsem se snažila shrnout, jaké pohnutky vedly totalitní režimy k tomu, že k Židům přistupovaly, tak jak přistupovaly. Shrnutí obou souvislostí se mi podařilo sestavit. Avšak, jak jsem již napsala na začátku, problematika vatikánské diplomacie není ničím snadným. Je třeba jí pochopit, abychom si mohli uvědomit, proč Svatý stolec k nacismu zaujal právě takový postoj, který se pro neznalé vatikánských poměrů může zdát nepochopitelný. Tato problematika by si zasloužila obšírnějšího pojednání než je omezený rozsah mé bakalářské práce.

5 RESUMÉ

The bachelory thesis analyzes position of Catholic church to the Holocaust during the Second World war. This work tried to solve problems of controversions of Catholic church positions. In the middle of the focus is the person of the Pope Pius XII. As a pope nuncio and later as a cardinal Pius XII. was the behind the treaty of imperial concordat between Germany and Vatican.

All controversions about the Pope Pius XII are because his position during the war. He definitely could have more impact as head of Catholic church, but he never made public announcement about his statements. On the other side some historians see his help for Jewish community which helped thousands people to stay alive. The controversions about his personality are well known from 1960's when Rolf Hochhuth made his famous drama about Catholic church. This drama is a bit historical wrong but the discussion about Pius XII. which started after the premiere was important for the investigations of Pope's person.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY¹⁶⁹

Tištěné zdroje:

1. ALY, Götz, "Konečné řešení": přesun národů a vyhlazení evropských Židů, Praha, 2006.

ISBN 80-7203-833-8.

2. ARENDT, Hannah, Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla, Praha, 1995.

ISBN 80-204-0549-6.

3. BLET, Pierre, Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů, Olomouc, 2001.

ISBN 80-7266-082-9.

4. CORNWELL, John, Hitlerův papež, Tajný příběh Pia XII., Praha, 2008.

ISBN 978-80-7381-311-6.

5. FRANK, Niklas, Můj otec, Praha, 2010.

ISBN 978-80-200-1853-3.

6. FRIEDLÄNDER, Saul, Pius XII. a III. ríša, Bratislava, 1967.

7. FRIEDLER Eric - SIEBERTOVÁ Barbara - KILIAN Andreas, Svědkové z továrny na smrt, Praha, 2007.

ISBN 978-80-87067-64-2.

8. GILBERT, Martin, Židé ve 20. století, Praha, 2003.

¹⁶⁹ U položek 6, 12 a 14 nebyl uveden údaj ISBN.

ISBN 80 – 86223 – 54 X.

9. GLENNY, Misha, Balkán 1804 – 1999 Nacionalismus, válka a velmoci, Praha, 2003.

ISBN 80 – 7257 – 976 – 2.

10. GODMAN, Peter, Vatikán a Hitler, Tajné archivy SS, Praha, 2008.

ISBN 978-80-87087-54-1.

11. HALAS, František X., Fenomén Vatikán, idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán, Brno, 2004.

ISBN 80-7325-034-9.

12. HALECKI, Oscar - MURRAY, James F., Pius XII: Eugenio Pacelli, pope of peace, New York, 1954.

13. HILBERG, Raul, Pachatelé, oběti, diváci, Židovská katastrofa 1933 – 1945, Praha, 2002.

ISBN 80-7203-472-3.

14. HOCHHUTH, Rolf, Náměstek, Praha, 1966

15. HÖSS, Rudolf, Velitelem v Osvětimi, Praha, 2006.

ISBN 80-200-1471-3.

16. KONTLER, László: Dějiny Maďarska, Praha, 2001.

ISBN 978-80-7106-616-3.

17. KNOPP, Guido, Holocaust, Praha, 2008.

ISBN 978-80-249-1075-8.

18. LACKO, Martin, Slovenská republika 1939 – 1945, Bratislava, 2008.

ISBN 978-80-8046-408-0.

19. LAINOVÁ, Radka; HLAVIČKOVÁ, Zora; STRAKA, Michal, Diktatury v rukavičkách?, Praha, 2003.

ISBN 80-7254-334-2.

20. MLYNÁRIK, Ján, Dějiny Židů na Slovensku, Praha, 2005.

ISBN 80-200-1301-6.

21. MORAVCOVÁ, Dagmar, Výmarská republika, Praha, 2006.

ISBN 80-246-1176-7.

22. MŇAČKO, Ladislav, Já, Adolf Eichmann, Praha, 1961.

23. OVERY, Richard, Diktátoři: Hitlerovo Německo a Stalinovo Rusko, Praha, 2006.

ISBN 80-7306-227-5.

24. POJAR, Miloš, Stín šoa nad Evropou, Praha, 2001.

ISBN 80-85608-48-0.

25. PROCACCI, Giuliano, Dějiny Itálie, Praha, 1997, ISBN 80-7106-152-2.

26. RIDLEY, Jasper, Mussolini, Praha, 2002.

ISBN 80 – 7312 – 007 – 0.

27. ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera*, Praha, 2003.
ISBN 80-86569-45-4.
28. RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Praha, 2007.
ISBN 978-80-7106-885-3.
29. STEINERTOVÁ, Marlis, *Hitler*, Praha, 2007.
ISBN 978-80-7309-522-2.
30. TARABA, Luboš, *Duce, anatomie jedné kariéry*, Praha, 1992.
ISBN 80-7012-058-4
31. TEJCHMAN, Miroslav, *Balkán ve válce a v revoluci 1939 – 1945*, Praha, 1998.
ISBN 978 – 80 – 246 – 1374 – 1
32. ZUCCOTTI, Susan, *Under his very windows: the Vatican and the Holocaust in Italy*, New Haven, 2000.
ISBN 978-0-300-08487.

Internetové zdroje:

Čt24.cz [online]. 4. 9. 2008 [cit. 2010-10-14]. Historie. Cs (EU): Židé v Protektorátu a Slovenském státu. Dostupné z www.
<<http://www.ct24.cz/textové-prepisy/historie-cs-eu/27501-zide-v-protektoratu-a-slovenském-statu/>>.

Slovenský štát. Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov . In *Zbierka zákonov, Slovenský štát*. 1941, časťka 1, s. 1. Dostupný také z WWW: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf> (17. 12. 2010).

ŠTĚPKOVÁ, Tereza. Holocaust.cz [online]. 2006 [cit. 2010-12-10]. Holocaust v Maďarsku. Dostupné z WWW:
<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/countries/hungary>>.

PATAI, Raphael. The Jews of Hungary. Detroit : Wayne State University Press, 1996. 732 s. ISBN 978-0814325612.

FRANKL, Michal. Holocaust.cz [online]. 2003 [cit. 2010-03-22]. Dachau. Dostupné z WWW:
<<http://holocaust.cz/cz2/history/camps/dachau>>.

Holocaust.cz [online]. 2002 [cit. 2011-03-26]. Protokol z konference ve Wannsee. Dostupné z WWW:
<http://holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol>.

Vatican.va [online]. 2005 [cit. 2011-04-16]. CASTI CONNUBII. Dostupné z WWW:
<http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii_en.html>.

Nationalsozialismus.de [online]. 17.3. 2009 [cit. 2011-04-15]. Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich (Ermächtigungsgesetz). Dostupné z WWW:
<<http://www.nationalsozialismus.de/dokumente/texte/gesetz-zur-behebung-der-not-von-volk-und-reich-ermaechtigungsgesetz.html>>.

Concordat Watch [online]. 2003 [cit. 2011-04-15]. Reichskonkordat (with Hitler, 1933). Dostupné z WWW:
<http://www.concordatwatch.eu/showkb.php?org_id=858&kb_header_id=752&kb_id=1211>.

Vatican.va [online]. 2005 [cit. 2011-04-03]. SUMMI PONTIFICATUS. Dostupné z WWW:
<http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii_en.html>.

ŠTĚPKOVÁ, Tereza, *Holocaust.cz* [online]. 2010 [cit. 2011-04-09]. Holocaust ve Francii. Dostupné z WWW:
<<http://holocaust.cz/cz2/history/countries/france>>.

Holocaust.cz [online]. 2004 [cit. 2011-04-10]. Zpráva Vrby a Wetzlera o německých vyhlazovacích táborech Osvětim a Brzezinka. Dostupné z WWW:
<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/zprava_vrba>.

GERSTEIN, Kurt. *Kqt.sweb.cz* [online]. 2005 [cit. 2011-04-10]. Svědectví Kurta Gersteina. Dostupné z WWW:<http://kqt.sweb.cz/svedectvi_kg.htm>.

The Righteous Among The Nations [online]. 2010 [cit. 2011-04-21]. Smuggling Children out of the Ghetto. Dostupné z WWW:
<http://www1.yadvashem.org/righteous_new/poland/sendler.html>.